

ภาคที่ 2

- ประเภท การจัดทำ และการแบ่งแยกประเภทของกฎหมาย
- ขอบเขตในการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษร
- การตีความกฎหมาย
- การอุดช่องว่างแห่งกฎหมาย
- การยกเลิกกฎหมายลายลักษณ์อักษร

รศ. เศชา ศิริเจริญ

บทที่ 1

ประเภท การจัดทำ และการแบ่งแยกประเภท ของกฎหมาย

ประเภทและการจัดทำกฎหมาย

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ระบบ Civil Law กฎหมายที่เราใช้อยู่จึงเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร และนอกจากนี้ กฎหมายตามความเห็นของนักกฎหมายไทยนั้น ถือว่ามาจาก รัฐธิปไตย ซึ่งในปัจจุบันได้แก่รัฐสภา รัฐสภาซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติจึงมีหน้าที่ในการจัดทำกฎหมายลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้บังคับความประพฤติของพลเมือง แต่ในบางครั้งอาจมอบอำนาจให้บุคคลอื่นเป็นผู้บัญญัติกฎหมายแทนภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ก็ได้

ฝ่ายนิติบัญญัติอาจจะมอบอำนาจในการจัดทำกฎหมายลายลักษณ์อักษรให้แก่องค์กรฝ่ายบริหารเพื่อความสะดวกรวดเร็วและความคล่องตัวในการบริหารประเทศ หรืออาจจะมอบอำนาจดังกล่าวให้แก่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นเพื่อให้สามารถออกกฎหมายเพื่อใช้ในการบริหารราชการในท้องถิ่นของตนได้

กฎหมายลายลักษณ์อักษรสามารถแบ่งแยกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

1. กฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยฝ่ายนิติบัญญัติ แบ่งออกเป็น
 - (1) พระราชบัญญัติ
 - (2) พระราชกำหนด
2. กฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยฝ่ายบริหาร แบ่งออกเป็น
 - (1) พระราชกฤษฎีกา
 - (2) กฎกระทรวง
3. กฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น มีผลใช้บังคับเฉพาะในเขตท้องที่ที่ประเทศใช้กฎหมายนั้น แบ่งออกเป็น
 - (1) ข้อบัญญัติจังหวัด
 - (2) เทศบัญญัติ

- (3) ข้อบังคับสุขภาพ
- (4) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร
- (5) ข้อบัญญัติเมืองพัทยา

1. กฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยฝ่ายนิติบัญญัติ

มีลักษณะและขั้นตอนในการจัดทำดังนี้

(1) พระราชบัญญัติ คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้น โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา

(ก) ผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2521) มีบทบัญญัติให้อำนาจเฉพาะคณะรัฐมนตรี หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น เป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติ แต่ถ้าหากเป็นร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการเงิน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะเสนอได้ก็ต่อเมื่อมีคำรับรองของนายกรัฐมนตรี นอกจากนี้ การเสนอร่างพระราชบัญญัติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะกระทำได้เมื่อพรรคการเมืองที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นสังกัดมีมติให้เสนอได้ และต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคการเมืองนั้น ไม่น้อยกว่ายี่สิบคนรับรอง

(ข) ผู้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติ ได้แก่ รัฐสภา

การเสนอร่างพระราชบัญญัตินั้นให้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรก่อน เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่เสนอและลงมติให้ใช้ได้แล้ว ให้สภาผู้แทนราษฎรเสนอร่างพระราชบัญญัตินั้นต่อวุฒิสภา เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

วาระในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ มีดังนี้

วาระที่ 1 ชั้นรับหลักการ เป็นการพิจารณาหลักการโดยทั่ว ๆ ไปว่า สมควรที่จะรับร่างพระราชบัญญัตินั้นไว้พิจารณาโดยละเอียดต่อไปหรือไม่ เมื่อสภาฯ ลงมติรับหลักการในวาระที่ 1 แล้ว จะส่งร่างพระราชบัญญัตินั้นให้คณะกรรมการซึ่งได้รับการแต่งตั้งขึ้น เพื่อพิจารณารายละเอียดนั้นต่อไป

วาระที่ 2 ชั้นพิจารณาเรียงมาตรา เป็นการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติตามที่คณะกรรมการได้พิจารณารายละเอียดมาแล้ว โดยพิจารณาเรียงตามลำดับมาตรา ในกรณีที่มีการแก้ไข หรือเพิ่มเติม เปลี่ยนแปลงจากร่างเดิมที่ได้รับรองแล้วในวาระที่หนึ่ง คณะกรรมการต้องชี้แจงแสดงเหตุผลในการแก้ไขหรือเพิ่มเติม ตลอดจนตอบข้อข้องใจของสมาชิกสภาฯ ด้วย

วาระที่ 3 ชั้นให้ความเห็นชอบ เป็นการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ หลังจากที่ได้พิจารณารายละเอียดเรียงตามลำดับมาตราเสร็จแล้ว โดยไม่มีการอภิปราย ที่ประชุมจะ

กระทำเพียงลงมติว่าร่างพระราชบัญญัติที่ผ่านวาระที่ 1 และวาระที่ 2 มาแล้วนั้น สมควรตราเป็นพระราชบัญญัติหรือไม่เท่านั้น

สภาผู้แทนราษฎรจะต้องส่งร่างพระราชบัญญัติที่ได้ลงมติเห็นชอบแล้วให้วุฒิสภาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ในกรณีที่วุฒิสภาลงมติเห็นด้วย นายกรัฐมนตรีจะนำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยต่อไป

ในกรณีที่วุฒิสภาลงมติไม่เห็นด้วย ซึ่งจะมีการยับยั้งร่างพระราชบัญญัตินั้นไว้ก่อน หากมีผลให้ร่างพระราชบัญญัตินั้นตกไปไม่ วุฒิสภาจะต้องส่งร่างพระราชบัญญัตินั้นกลับคืนไปยังสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในการพิจารณาครั้งใหม่นี้ หากสภาผู้แทนราษฎรลงมติยืนยันร่างเดิม ด้วยคะแนนเสียงเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎร ก็ให้ถือว่าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นอันได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยต่อไป

(ค) ผู้ตราพระราชบัญญัติ ได้แก่ พระมหากษัตริย์

(ง) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว พระราชบัญญัตินั้นก็มีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

(2) พระราชกำหนด คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี การออกพระราชกำหนดได้นั้นจะต้องมีเงื่อนไขในการออก กล่าวคือ จะต้องเป็นกรณีที่มีความจำเป็นรีบด่วนในอันจะรักษาความปลอดภัยของประเทศ หรือความปลอดภัยสาธารณะ หรือเพื่อจะรักษาความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือเพื่อจะป้องกันภัยพิบัติสาธารณะ หรือมีความจำเป็นต้องมีกฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากร หรือเงินตรา

(ก) ผู้เสนอร่างพระราชกำหนด คือ รัฐมนตรีผู้รับผิดชอบเกี่ยวข้องกับกรณีฉุกเฉินหรือความจำเป็นรีบด่วนนั้น

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ คณะรัฐมนตรี

การพิจารณาและจัดทำพระราชกำหนดแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการพิจารณาและจัดทำตลอดจนประกาศใช้ไปพลางก่อนโดยฝ่ายบริหาร กล่าวคือ เมื่อคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาร่างพระราชกำหนดและมีมติเห็นชอบด้วยกับร่างพระราชกำหนดนั้นแล้ว คณะรัฐมนตรีโดยนายกรัฐมนตรีมีอำนาจนำร่างพระราชกำหนดฉบับนั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้เป็นกฎหมายไปพลางก่อน

ขั้นตอนที่ 2 เมื่อพระราชกำหนดมีผลใช้บังคับตามขั้นแรกแล้ว คณะรัฐมนตรีจะต้องนำร่างพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อรัฐสภาในการประชุมรัฐสภาคราวต่อไปเพื่อรับความ

เห็นชอบจากรัฐสภา หากรัฐสภาอนุมัติพระราชกำหนดก็มีผลใช้บังคับเป็นพระราชบัญญัติต่อไป ถ้ารัฐสภาไม่อนุมัติพระราชกำหนดนั้นก็สิ้นตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบกระทั่งกิจการที่ได้เป็นไปในระหว่างใช้พระราชกำหนดนั้น

(ค) ผู้ตราพระราชกำหนด ได้แก่ พระมหากษัตริย์

(ง) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

2. กฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยฝ่ายบริหาร

มีลักษณะและขั้นตอนในการจัดทำดังนี้

(1) พระราชกฤษฎีกา คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี พระราชกฤษฎีกาจึงเป็นกฎหมายที่ฝ่ายบริหารได้จัดทำขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์ลงพระปรมาภิไธยโดยไม่ต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากรัฐสภา พระราชกฤษฎีกามี 2 ประเภท คือ

1. พระราชกฤษฎีกาที่ออกโดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมาย คือ มีกฎหมายแม่บท เช่น พระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดฉบับใดฉบับหนึ่งให้อำนาจฝ่ายบริหารไปออกพระราชกฤษฎีกากำหนดรายละเอียดเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายนั้น ๆ เช่น พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 กำหนดว่าหากจะมีการเปิดแผนกคดีเด็กและเยาวชนในศาลใด เมื่อใดนั้น ให้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา

2. พระราชกฤษฎีกาที่ออกโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย เป็นการที่ฝ่ายบริหารอาจออกพระราชกฤษฎีกาในเรื่องใด ๆ ก็ได้ ตามที่เห็นว่าจำเป็นและสมควร โดยไม่ต้องอาศัยกฎหมายแม่บท คือ พระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดฉบับใดฉบับหนึ่งมอบอำนาจให้เลย พระราชกฤษฎีกาประเภทนี้เป็นการกระทำของฝ่ายบริหารในกรณีสำคัญ เช่น พระราชกฤษฎีกาเรียกประชุมรัฐสภา พระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุมของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ

(ก) ผู้เสนอร่างพระราชกฤษฎีกา ได้แก่ รัฐมนตรีที่รับผิดชอบเกี่ยวข้องกับพระราชกฤษฎีกา หรือที่ได้รักษาการณ์ตามพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดที่บัญญัติให้ออกพระราชกฤษฎีกานั้น ๆ

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ คณะรัฐมนตรี

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ พระมหากษัตริย์

(ง) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

(2) กฎกระทรวง คือ กฎหมายซึ่งรัฐมนตรีเป็นผู้ออกโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายแม่บท คือ พระราชบัญญัติ หรือพระราชกำหนดฉบับใดฉบับหนึ่ง เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายนั้น ๆ กล่าวคือ พระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดได้กำหนดหลักเกณฑ์ใหญ่ ๆ ไว้ และให้อำนาจฝ่ายบริหารออกกฎกระทรวงกำหนดรายละเอียดอีกชั้นหนึ่ง ส่วนเมื่อใดจะกำหนดให้ออกเป็นกฎกระทรวงย่อมแล้วแต่ความสำคัญของเรื่อง ถ้าเป็นเรื่องสำคัญก็กำหนดให้ออกเป็นพระราชกฤษฎีกา เรื่องที่มีความสำคัญระดับรองก็กำหนดให้ออกเป็นกฎกระทรวง

(ก) ผู้เสนอร่างกฎกระทรวง ได้แก่ รัฐมนตรีผู้รับผิดชอบ หรือผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติ หรือพระราชกำหนดซึ่งกำหนดให้ออกกฎกระทรวงนั้น ๆ

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ คณะรัฐมนตรี

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ รัฐมนตรี ผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกา

(ง) การประกาศใช้ เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษา ก็ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

3. กฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

มีลักษณะและขั้นตอนในการจัดทำดังนี้

(1) **ข้อบัญญัติจังหวัด** คือ กฎหมายซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดตราขึ้นเพื่อใช้บังคับในเขตจังหวัด นอกเขตเทศบาล และเขตสุขาภิบาล

องค์การบริหารส่วนจังหวัด จะตราข้อบัญญัติจังหวัดได้ในกรณีต่อไปนี้

1. เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามหน้าที่ของจังหวัดตามที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498

2. เมื่อมีกฎหมายให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดตราข้อบัญญัติจังหวัด หรือมีอำนาจตราข้อบัญญัติจังหวัดได้

(ก) ผู้เสนอร่างข้อบัญญัติจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือสมาชิกสภาจังหวัด

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ สภาจังหวัด

สำหรับการพิจารณาข้อบัญญัติจังหวัดนั้น เมื่อมีการเสนอร่างข้อบัญญัติจังหวัดต่อสภาจังหวัด และสภาจังหวัดพิจารณาเห็นชอบแล้ว ให้นำร่างข้อบัญญัตินั้นเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อลงนามต่อไป

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้าผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นชอบกับร่างข้อบัญญัติจังหวัดนั้น ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงนามภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับร่างข้อบัญญัติจังหวัดนั้น ถ้าผู้ว่าราชการจังหวัดไม่เห็นชอบด้วย ให้ส่งร่างข้อบัญญัติจังหวัดฉบับนั้นต่อรัฐมนตรีมหาดไทยเพื่อพิจารณา ถ้ารัฐมนตรีเห็นชอบด้วยกับร่างข้อบัญญัติฉบับนี้ ให้คืนผู้ว่าราชการ

จังหวัดเพื่อลงนามประกาศใช้บังคับ ถ้ารัฐมนตรีไม่เห็นชอบด้วย ก็มีผลให้ร่างข้อบัญญัติจังหวัดฉบับนั้นระงับไป

(ง) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศโดยเปิดเผยที่ศาลากลางจังหวัดแล้ว 15 วัน ย่อมมีผลใช้บังคับได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น หรือในกรณีฉุกเฉิน ซึ่งมีข้อความระบุให้ใช้บังคับได้ทันที ก็ให้ใช้บังคับนับจากวันประกาศ เป็นต้นไป

(2) **เทศบัญญัติ** คือ กฎหมายที่เทศบาลตราขึ้นใช้บังคับในเขตเทศบาลของตน เทศบาลจะตราเทศบัญญัติได้ในกรณีดังต่อไปนี้

1. เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามหน้าที่ของเทศบาลตามที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. เทศบาล พ.ศ. 2496

2. เมื่อมีกฎหมายบัญญัติให้เทศบาลตราเทศบัญญัติ หรือให้อำนาจตราเทศบัญญัติได้

(ก) ผู้เสนอร่างเทศบัญญัติ ได้แก่ คณะเทศมนตรี หรือสมาชิกสภาเทศบาล

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ สภาเทศบาล เมื่อสภาเทศบาลพิจารณาร่างเทศบัญญัติ และเห็นชอบแล้ว ภายในกำหนด 15 วัน นับแต่วันที่สภาเทศบาลพิจารณาร่างเทศบัญญัตินั้นแล้วให้ประธานสภาเทศบาลดำเนินการส่งเทศบัญญัตินั้นไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อลงนามอนุมัติต่อไป

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ นายกเทศมนตรี

(ง) ผู้อนุมัติ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้าผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นชอบกับร่างเทศบัญญัตินั้น ให้ลงชื่ออนุมัติภายในกำหนด 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับร่างเทศบัญญัติจากประธานสภาเทศบาล ถ้าผู้ว่าราชการจังหวัดไม่เห็นด้วยกับร่างเทศบัญญัตินั้น ต้องส่งคืนสภาเทศบาลเพื่อพิจารณาใหม่ภายในกำหนด 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับร่างเทศบัญญัตินั้น ในการพิจารณาของสภาเทศบาลเกี่ยวกับร่างเทศบัญญัติที่ผู้ว่าราชการจังหวัดไม่เห็นด้วยนี้ หากสภาเทศบาลยืนยันตามร่างเดิม ก็ให้ส่งร่างเทศบัญญัตินั้นไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อส่งต่อไปยังรัฐมนตรีมหาดไทยภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับร่างเทศบัญญัติจากประธานสภาเทศบาล ถ้ารัฐมนตรีเห็นชอบด้วยกับร่างเทศบัญญัตินั้น ก็ให้คืนร่างเทศบัญญัตินั้นไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อผู้ว่าราชการจังหวัดลงชื่อประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป แต่หากรัฐมนตรีมหาดไทยไม่เห็นชอบด้วย ก็ให้ร่างเทศบัญญัตินั้นระงับไป

(จ) การประกาศใช้ เมื่อประกาศโดยเปิดเผย ณ สำนักงานเทศบาลครบเจ็ดวันแล้ว ก็ให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ เว้นแต่ในกรณีฉุกเฉิน หากระบุให้เทศบัญญัตินั้นมีผลบังคับใช้ทันที ก็ให้ใช้เทศบัญญัตินั้นตั้งแต่วันประกาศ เป็นต้นไป

(3) **ข้อบังคับสุขาภิบาล** คือ กฎหมายที่สุขาภิบาลตราขึ้นเพื่อใช้บังคับในเขตสุขาภิบาล การตราข้อบังคับสุขาภิบาลจะต้องมีพระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ.2495 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.

๒๕๗) หรือกฎหมายอื่นให้อำนาจสุขาภิบาลตราข้อบังคับได้

(ก) ผู้เสนอร่างข้อบังคับสุขาภิบาล ได้แก่ กรรมการสุขาภิบาล

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ คณะกรรมการสุขาภิบาล

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ ประธานกรรมการสุขาภิบาล

(ง) ผู้อนุมัติ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด

(จ) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศข้อบังคับสุขาภิบาลไว้โดยเปิดเผย ณ ที่ทำการสุขาภิบาล 7 วันแล้ว ก็ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ เว้นแต่ในกรณีฉุกเฉิน และมีข้อความระบุไว้ในข้อบังคับสุขาภิบาลว่าให้ใช้บังคับได้ทันที ก็ให้ใช้บังคับได้ในวันที่ได้ประกาศนั้น

(4) **ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร** คือ กฎหมายที่กรุงเทพมหานครตราขึ้นเพื่อใช้บังคับในเขตกรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานครมีอำนาจตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครโดยได้รับความเห็นชอบจากสภากรุงเทพมหานครในกรณีดังต่อไปนี้

1. เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร

2. เมื่อมีกฎหมายบัญญัติให้กรุงเทพมหานครมีอำนาจตราข้อบัญญัติได้

(ก) ผู้เสนอร่างข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร หรือสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ถ้าสมาชิกสภากรุงเทพมหานครเป็นผู้เสนอ ต้องมีสมาชิกสภากรุงเทพมหานครลงนามรับรองไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกสภากรุงเทพมหานครทั้งหมด และหากเป็นร่างข้อบัญญัติเกี่ยวกับการเงิน สมาชิกสภากรุงเทพมหานครจะเสนอได้ก็ต่อเมื่อมีคำรับรองของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ สภากรุงเทพมหานคร

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

(ง) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และกรุงเทพมหานครกิจจานุเบกษาแล้ว ก็มีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

(5) **ข้อบัญญัติเมืองพัทยา** คือ กฎหมายที่เมืองพัทยาดราขึ้นเพื่อใช้บังคับในเขตเมืองพัทยา เมืองพัทยามีอำนาจตราข้อบัญญัติโดยไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมายในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

1. เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของเมืองพัทยา

2. เมื่อมีกฎหมายบัญญัติให้เมืองพัทยาดราข้อบัญญัติได้

3. การให้บริการโดยมีค่าตอบแทนแก่เอกชน ประชาชน หน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ และหน่วยการปกครองท้องถิ่น ในกรณีที่การบริการนั้น โดยปกติเป็นบริการที่มีค่าตอบแทน

4. เมื่อประกอบการพาณิชย์ หรือประกอบกิจการที่มีรายได้ หรือผลพลอยได้ซึ่งเกิดจากการกระทำตามอำนาจหน้าที่

(ก) ผู้เสนอร่างข้อบัญญัติเมืองพัทยา ได้แก่ ปลัดเมืองพัทยา

(ข) ผู้พิจารณา ได้แก่ สภาเมืองพัทยา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก 17 คน เป็นสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย 8 คน โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจะแต่งตั้งจากบุคคลสาขาอาชีพต่าง ๆ 4 คน และผู้แทนหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับเมืองพัทยาก็ 4 คน ส่วนอีก 9 คน เป็นสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเมืองพัทยา ระยะเวลาการอยู่ในตำแหน่งของสมาชิกสภาเมืองพัทยาคือ 4 ปี

ภายใน 7 วันนับแต่วันที่สภาเมืองพัทยามีมติเห็นชอบด้วยกับร่างข้อบัญญัติเมืองพัทยาแล้ว ให้ปลัดเมืองพัทยาส่งร่างข้อบัญญัตินั้นให้ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีพิจารณา หากผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีเห็นชอบด้วย ให้ปลัดเมืองพัทยานำร่างข้อบัญญัตินั้นเสนอต่อนายกเมืองพัทยาเพื่อลงนามประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป

แต่ถ้าหากผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีไม่เห็นชอบด้วย ให้ปลัดเมืองพัทยานำร่างข้อบัญญัตินั้นเสนอต่อสภาเมืองพัทยากลับครั้งหนึ่ง ในการพิจารณาครั้งใหม่นี้ หากสภาเมืองพัทยาลงมติดี้นั้นร่างข้อบัญญัติเดิมด้วยคะแนนเสียง ไม่น้อยกว่า 11 เสียง ปลัดเมืองพัทยาต้องนำร่างข้อบัญญัตินั้นเสนอนายกเมืองพัทยาเพื่อลงนามประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป โดยไม่ต้องส่งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีพิจารณาก่อน

แต่ถ้าสภาเมืองพัทยาลงมติไม่ยืนยันหรือยืนยันตามร่างเดิมด้วยคะแนนเสียงน้อยกว่า 11 เสียง ให้ร่างข้อบัญญัตินั้นตกไป

(ค) ผู้ตรา ได้แก่ นายกเมืองพัทยา

(ง) ผู้อนุมัติ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี

(จ) การประกาศใช้ เมื่อได้ประกาศไว้โดยเปิดเผยที่ศาลาว่าการเมืองพัทยารอบ 3 วันแล้ว ก็มีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ ยกเว้นในกรณีฉุกเฉิน หรือจำเป็นรีบด่วน และได้มีข้อความระบุไว้ในข้อบัญญัติเมืองพัทยาว่าให้ใช้บังคับได้เมื่อใดก็ได้ให้เป็นไปตามนั้น แต่ทั้งนี้ต้องเป็นเวลากายหลังวันประกาศไม่น้อยกว่า 1 วัน

นอกจากนี้ สภาเมืองพัทยามีอำนาจตราข้อบัญญัติขึ้นใช้บังคับในกรณีฉุกเฉิน โดยไม่ต้องผ่านการพิจารณาของสภาเมืองพัทยา โดยมีขั้นตอนการจัดทำคล้ายกับการจัดทำพระราชกำหนด กล่าวคือ เมื่อมีเหตุฉุกเฉินหรือมีความจำเป็นรีบด่วนเกี่ยวกับการบริหารราชการเมืองพัทยา และไม่อาจเรียกประชุมสภาเมืองพัทยา ลงนามประกาศใช้บังคับเป็นการชั่วคราวไปพลางก่อนได้ แต่ปลัดเมืองพัทยาต้องนำข้อบัญญัติซึ่งได้ใช้บังคับไปชั่วคราวแล้วนั้น เสนอต่อสภาเมืองพัทยา

ในการประชุมคราวต่อไปทันที ซึ่งถ้าสภาเมืองพิทยาพิจารณาแล้วลงมติอนุมัติ ย่อมมีผลให้ข้อบัญญัติที่ได้ใช้บังคับไปชั่วคราวแล้วนั้น มีผลเป็นข้อบังคับใช้ได้ตลอดไป แต่ถ้าสภาเมืองพิทยาพิจารณาแล้วลงมติไม่อนุมัติ ย่อมมีผลให้ข้อบัญญัตินั้นตกไป แต่ทั้งนี้ห้ามมีผลกระทบกระเทือนถึงกิจการที่ได้กระทำไปในระหว่างที่ใช้ข้อบัญญัตินั้นไม่

การจัดทำกฎหมายลายลักษณ์อักษรในกรณีพิเศษ

มีข้อนำสังเกตว่า การจัดทำกฎหมายลายลักษณ์อักษรตามที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นการจัดทำกฎหมายในกรณีปกติ แต่ในบางกรณี เช่น เมื่อมีการปฏิวัติ หรือรัฐประหาร อำนาจในการจัดทำกฎหมายซึ่งเคยเป็นของรัฐสภา หรือฝ่ายนิติบัญญัติ หรือผู้ซึ่งรัฐสภามอบหมายให้มีอำนาจออกกฎหมายได้ ย่อมตกอยู่กับคณะปฏิวัติ หรือรัฐประหาร ที่รวบอำนาจการปกครองแผ่นดินอยู่ในขณะนั้น ๆ เนื่องจากในภาวะเช่นนั้นถือว่าคณะปฏิวัติ หรือรัฐประหารอยู่ในฐานะรัฐาธิปัตย์ ดังนั้น คำสั่งหรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่คณะบุคคลดังกล่าวประสงค์จะให้เป็นการกฎหมาย ย่อมมีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายด้วย

การแบ่งแยกประเภทของกฎหมาย

จุดประสงค์ของการแบ่งแยกประเภทของกฎหมายก็เพื่อประโยชน์ในการศึกษากฎหมาย เนื่องจากกฎหมายที่ประกาศใช้อยู่ในปัจจุบันนี้มีอยู่มากมาย กฎหมายบางฉบับก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน บางฉบับก็แตกต่างกัน ซึ่งถ้าหากเราไม่เข้าใจถึงประเภทต่าง ๆ ของกฎหมายแล้ว ก็จะทำให้ศึกษากฎหมายให้เข้าใจได้ยาก อาจจะทำให้เกิดความสับสนขึ้นได้

การแบ่งแยกกฎหมายออกเป็นประเภทต่าง ๆ นี้ นิยมทำกันในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil Law System) ส่วนประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law System) ไม่ค่อยนิยมแบ่งแยกประเภทของกฎหมาย

การที่เราจะแบ่งแยกสิ่งใดนั้น เราจะต้องมีหลักเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ใช้ในการแบ่งแยก มิฉะนั้นก็เป็นการยากที่เราจะจัดสิ่งนั้น ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ได้ เช่น ถ้าจะแบ่งแยกประเภทของมนุษย์ เราก็จะต้องมีหลักเกณฑ์ที่เราจะใช้ ซึ่งอาจจะได้แก่ เพศ แบ่งมนุษย์ออกเป็นเพศหญิงและเพศชาย อายุ แบ่งมนุษย์ออกเป็นเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ เป็นต้น กฎหมายก็เช่นเดียวกัน หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่งแยกประเภทของกฎหมายนั้นมีอยู่มากมายหลายอย่าง แต่ที่สำคัญและนิยมใช้กันมากมีอยู่ 2 วิธีด้วยกัน คือ

1. การแบ่งแยกประเภทของกฎหมายตามลักษณะแห่งการใช้
2. การแยกประเภทของกฎหมายตามลักษณะของความสัมพันธ์ของคู่กรณี หรือตามข้อความของกฎหมายนั่นเอง

1. การแบ่งแยกประเภทของกฎหมายตามลักษณะแห่งการใช้

เป็นการแบ่งแยกประเภทของกฎหมายโดยคำนึงถึงลักษณะของการใช้กฎหมาย หลักการแบ่งแยกตามวิธีนี้แบ่งกฎหมายออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) กฎหมายสารบัญญัติ (Substantive Law)

คือ กฎหมายที่มีลักษณะเป็นส่วนเนื้อหาของกฎหมาย เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับความประพฤติของพลเมืองทั้งในทางแพ่งและอาญา กฎหมายสารบัญญัติในทางแพ่ง เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุคคลในทางแพ่ง กฎหมายสารบัญญัติในทางอาญา เช่น กฎหมายอาญา กำหนดว่าการกระทำอย่างใดเป็นความผิด และต้องรับโทษอย่างไร

(2) กฎหมายวิธีสบัญญัติ (Adjective or Procedural Law)

คือ กฎหมายที่กล่าวถึงกระบวนการวิธีการที่จะบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายแพ่งและอาญา อันเป็นกฎหมายสารบัญญัติ

ตัวอย่างเช่น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อันเป็นกฎหมายฝ่ายสารบัญญัติ หรือเป็นส่วนเนื้อหาของกฎหมาย ได้บัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ระหว่างลูกหนี้กับเจ้าหนี้ว่า เจ้าหนี้ที่มีสิทธิเรียกร้องบังคับชำระหนี้เอาจากลูกหนี้ได้ แต่การบังคับชำระหนี้ นั้น ไม่ใช่เจ้าหนี้พอใจ จะใช้มาตรการหรือวิธีการอย่างไร ก็เลือกใช้วิธีการเอาเองตามความพอใจ เช่น เข้าวัดค้น จับตัวลูกหนี้มาหน่วงเหนี่ยว กักขัง บีบบังคับให้ลูกหนี้อยอมชำระหนี้ เป็นต้น กฎหมายไม่ยอมให้เจ้าหนี้ใช้อำนาจตามอำเภอใจ ปฏิบัติการอย่างนั้น หากแต่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ ขั้นตอน ระเบียบวิธีการบังคับชำระหนี้เอาไว้ในกฎหมายอีกส่วนหนึ่งต่างหาก ซึ่งกล่าวโดยสรุป คือ เจ้าหนี้ต้องดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลบังคับชำระหนี้ กฎหมายในส่วนนี้ คือ กฎหมายฝ่ายวิธีสบัญญัติ อันได้แก่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั่นเอง

ในกรณีของกฎหมายอาญาก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ กฎหมายอาญาเป็นกฎหมายฝ่ายวิธีสบัญญัติ กำหนดว่าการกระทำอย่างใดเป็นความผิดและต้องรับโทษอย่างไร อันเป็นเนื้อหาของกฎหมาย แต่ในกฎหมายอาญาเองจะไม่มีบทบัญญัติกล่าวถึงหลักเกณฑ์และวิธีการจับกุม สอบสวน ฟ้องร้อง และดำเนินคดีเพื่อพิสูจน์ความผิดของผู้ฝ่าฝืนละเมิดกฎหมาย ทั้งนี้เพราะในส่วนของการกระบวนการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายอาญาดังกล่าว ได้นำไปบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อันเป็นกฎหมายฝ่ายวิธีสบัญญัติอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

2. การแบ่งแยกประเภทของกฎหมายตามลักษณะของความสัมพันธ์ของคู่กรณี หรือตามข้อความของกฎหมาย

เป็นการแบ่งแยกประเภทของกฎหมายที่นิยมใช้กันแพร่หลายที่สุด เพราะง่ายต่อความเข้าใจ เป็นการแบ่งแยกโดยพิจารณาจากข้อความที่บัญญัติไว้ในตัวบทกฎหมายนั้นเองว่า มีลักษณะ

เป็นอย่างไร โดยพุ่งเล็งถึงความสัมพันธ์ของคู่กรณีว่าเป็นเรื่องของใครกับใคร ถ้าหากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับราษฎรด้วยกัน ก็เป็นเรื่องของกฎหมายเอกชน หากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรในรัฐนั้น ก็เป็นเรื่องของกฎหมายมหาชน ถ้าหากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ก็เป็นเรื่องของกฎหมายระหว่างประเทศ

ดังนั้น การแบ่งแยกประเภทของกฎหมายตามหลักเกณฑ์นี้ จึงแบ่งแยกกฎหมายออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

1. กฎหมายเอกชน
2. กฎหมายมหาชน
3. กฎหมายระหว่างประเทศ

1. กฎหมายเอกชน

ได้แก่ กฎหมายที่กำหนดสิทธิ หน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนต่อเอกชนด้วยกันเองในฐานะที่เท่าเทียมกัน เช่น การซื้อขาย ก็เป็นเรื่องระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายเท่านั้น การกู้ยืมกันก็เป็นเรื่องระหว่างผู้กู้กับผู้ให้กู้เท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นหรือสังคมแต่อย่างใด รัฐจึงไม่มีส่วนสัมพันธ์ด้วย

แต่ในบางกรณี รัฐก็อาจเข้ามาเกี่ยวพันกับเอกชนได้เหมือนกัน เช่น การที่รัฐเข้ามาทำการค้าขายกับเอกชน รัฐก็ต้องลดฐานะที่เป็นฝ่ายปกครองลงมาให้เท่ากับราษฎร ซึ่งก็ต้องตกอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายเอกชนเหมือนกัน

กฎหมายเอกชนที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

(1) **กฎหมายแพ่ง** เป็นกฎหมายที่กำหนดสิทธิ หน้าที่ และความสัมพันธ์ของบุคคลนับแต่เกิดไปจนตาย เช่น สถานะและความสามารถของบุคคล การทำนิติกรรม สัญญา สิทธิในทรัพย์สิน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการตกทอดทางมรดก เป็นต้น

(2) **กฎหมายพาณิชย์** เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับแก่บุคคลที่ประกอบธุรกิจ เช่น การค้าขาย การประกันภัย เป็นต้น

ในบางประเทศ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี เบลเยียม ญี่ปุ่น ได้มีการแยกกฎหมายพาณิชย์ไว้ต่างหากจากกฎหมายแพ่ง เพราะต้องการให้มีความคล่องตัวในการดำเนินการพาณิชย์ เพื่อจะได้มีบทบังคับและหลักเกณฑ์แยกไปต่างหากจากที่บังคับแก่เอกชนทั่วไป ส่วนประเทศไทยได้รวมเอากฎหมายแพ่งกับกฎหมายพาณิชย์ไว้ด้วยกัน เรียกว่า ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 6 บรรพ รวม 1,755 มาตรา เริ่มมีการจัดทำตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีการประกาศ

ใช้ครั้งแรกเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2466 โดยเริ่มทยอยประกาศใช้ทีละบรรพสองบรรพ จนกระทั่งครบ 6 บรรพ ในปี พ.ศ. 2478

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นับตั้งแต่เริ่มประกาศใช้บังคับ เมื่อปี พ.ศ. 2466 ก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ทันกับสภาวการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมครั้งสุดท้าย คือ การปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมบรรพ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2519 ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญที่ใช้บังคับอยู่ในขณะนั้นที่กำหนดให้ชายและหญิง มีสิทธิเท่าเทียมกัน

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้ง 6 บรรพ มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

บรรพ 1 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับหลักทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับบุคคลและสิ่งทีบุคคลต้องเกี่ยวพัน อยู่เสมอในชีวิตประจำวัน คือ ทรัพย์สินและนิติกรรม ทั้งนี้ โดยบัญญัติเริ่มตั้งแต่สภาพบุคคล ความสามารถของบุคคล นิติบุคคล ทรัพย์สิน การทำนิติกรรมและผลบังคับของนิติกรรม

บรรพ 2 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องหนี้ เริ่มตั้งแต่ป้อเกิดแห่งหนี้ สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากหนี้ รวมตลอดถึงความระงับแห่งหนี้ นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสัญญา จัดการงานนอกสั่ง ลามิควรได้ ละเมิด

บรรพ 3 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับเอกเทศสัญญา ซึ่งเป็นสัญญาเฉพาะแต่ละอย่างที่ยก ระบุชื่อ และรายละเอียดแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในบรรพ 2 โดยกล่าวถึงสัญญา 23 ประเภท ด้วยกัน ซึ่งแต่ละประเภทล้วนมีส่วนเกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่ว ๆ ไป เช่น ซื้อขาย เช่าทรัพย์สิน เช่าซื้อ จำนอง จำนำ หุ้นส่วนบริษัท ฯลฯ เป็นต้น

บรรพ 4 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์สินและสิทธิต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน เช่น กรรมสิทธิ์ การครอบครอง สิทธิอาศัย สิทธิเหนือพื้นดิน สิทธิเก็บกิน ภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์ เป็นต้น

บรรพ 5 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับครอบครัว โดยเริ่มตั้งแต่การหมั้น การสมรส ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา บิดามารดากับบุตร บุตรบุญธรรม ค่าอุปการะเลี้ยงดู และทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา

บรรพ 6 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับมรดก โดยบัญญัติเริ่มตั้งแต่การตกทอดแห่งทรัพย์สินมรดก การเป็นทายาท สิทธิโดยธรรมในการรับมรดก พิณัยกรรม วิธีจัดการและแบ่งปันทรัพย์สินมรดก รวมตลอดถึงการจัดการมรดกที่ไม่มีผู้รับ

(3) **กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง** เป็นกฎหมายที่ว่าด้วยระเบียบ วิธีการดำเนินการฟ้องร้อง ดำเนินคดี และบังคับคดีในกรณีที่มีข้อพิพาทโต้แย้งสิทธิกันในทางแพ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยการบังคับสิทธิและหน้าที่ของเอกชนในทางแพ่ง จึงมีลักษณะที่

กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยตนเองในฐานะที่เท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้จึงจัดกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเข้าไปในประเภทกฎหมายเอกชน

กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยในปัจจุบัน ได้แก่ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2477 ซึ่งได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้ง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแบ่งออกเป็น 4 ภาค ดังนี้

ภาค 1 บททั่วไป กล่าวถึงบทวิเคราะห์ศัพท์ เขตอำนาจศาล คู่ความ การยื่นและส่งคำคู่ความและเอกสาร พยานหลักฐาน คำพิพากษาและคำสั่ง

ภาค 2 วิธีพิจารณาคดีในศาลชั้นต้น กล่าวถึงวิธีพิจารณาความสามัญและวิสามัญในศาลชั้นต้น วิธีพิจารณาคดีมีโนสาเร่ การพิจารณาคดีโดยขาดนัดและอนุญาตตุลาการ

ภาค 3 อุทธรณ์ ฎีกา

ภาค 4 วิธีการชั่วคราวก่อนศาลพิพากษา และการบังคับคดีตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล

หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

คดีแพ่งเป็นคดีที่พิพาทโต้แย้งสิทธิกันในทางกฎหมายแพ่ง อันเป็นการฟ้องร้องบังคับในทางทรัพย์สิน หรือบังคับให้ปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือห้ามปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การฟ้องขอให้ศาลบังคับจำเลยชำระเงินที่กู้ยืมไป หรือบังคับให้จำเลยออกไปจากที่เช่า เพราะจำเลยผิดสัญญาเช่า หรือฟ้องขอให้ศาลมีคำสั่งห้ามจำเลยเลียนแบบเครื่องหมายการค้า ฯลฯ เป็นต้น การดำเนินคดีแพ่งดังกล่าว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนไว้ดังต่อไปนี้

(1) การดำเนินคดีมีข้อพิพาท เป็นการดำเนินคดีในกรณีที่เกิดมีการโต้แย้งสิทธิกันตามกฎหมายแพ่ง โดยเป็นการพิพาทกันระหว่างโจทก์กับจำเลย เช่น โจทก์ฟ้องว่า จำเลยกระทำผิดสัญญาหรือทำละเมิดเป็นเหตุให้โจทก์เสียหาย ขอให้ศาลพิพากษาบังคับให้จำเลยใช้ค่าเสียหายหรือชดเชยค่าสินไหมทดแทนให้โจทก์ เป็นต้น ในการดำเนินคดีมีข้อพิพาทดังกล่าว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

(ก) การแต่งตั้งทนายความ การฟ้องร้องคดีแพ่ง โจทก์หรือบุคคลผู้ประสงค์จะฟ้องคดีจะต้องฟ้องคดีต่อศาลเอง เพราะคดีแพ่งไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐคือพนักงานอัยการฟ้องคดีแทนให้เหมือนคดีอาญา อย่างไรก็ตาม หากโจทก์ไม่มีความรู้ทางกฎหมายก็อาจจะแต่งตั้งทนายความเข้าดำเนินคดีว่าต่างแทนให้ได้ และสำหรับจำเลยผู้ถูกฟ้อง หากประสงค์จะสู้คดีก็ชอบที่จะแต่งตั้งทนายความเข้าแก้ต่างคดีแทนได้เช่นกัน

(ข) การยื่นฟ้องคดี โจทก์จะต้องทำคำฟ้องมายื่นต่อศาลที่มีอำนาจชำระ คำฟ้องนั้น

จะต้องแสดงโดยชัดแจ้งซึ่งสภาพแห่งข้อหาและคำขอบังคับ รวมทั้งข้ออ้างทั้งหลายที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหาเช่นว่านั้นด้วย กล่าวคือ ต้องบรรยายให้ชัดแจ้งว่าเกิดกรณีพิพาทโต้แย้งสิทธิกันด้วยเรื่องอะไร โจทก์ประสงค์จะให้ศาลบังคับจำเลยอย่างไร รวมทั้งข้ออ้างซึ่งทำให้โจทก์เกิดสิทธิที่จะฟ้องจำเลยด้วย คำฟ้องคดีแพ่งเช่นนี้ ตัวโจทก์จะลงชื่อเองหรือให้ทนายความลงชื่อแทนให้ก็ได้ ข้อสำคัญก็คือต้องเสียค่าธรรมเนียมโดยเปิดเผยตามบัญญัติของกฎหมายมาให้ครบถ้วนด้วย เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาลให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถา เพราะเป็นผู้ยากไร้ไม่มีเงินพอเสียค่าธรรมเนียม

(ค) *การส่งสำเนาคำฟ้องให้จำเลย* หลังจากที่ศาลมีคำสั่งประทับฟ้องของโจทก์ไว้พิจารณาแล้ว ศาลจะสั่งให้ส่งสำเนาคำฟ้องให้จำเลย ก็เป็นหน้าที่ของโจทก์ที่จะต้องนำส่งสำเนาคำฟ้อง และหมายเรียกให้จำเลยมาแก้คดีต่อไป

(ง) *การยื่นคำให้การแก้คดี* เมื่อได้ส่งสำเนาคำฟ้องและหมายเรียกให้จำเลยแก้คดีแล้ว หากจำเลยประสงค์จะต่อสู้คดี จำเลยจะต้องรีบทำคำให้การแก้คดีมายื่นต่อศาลภายในกำหนด 8 วัน นับจากวันที่ได้ส่งหมายเรียกและสำเนาคำฟ้องดังกล่าว คำให้การของจำเลยต้องแสดงโดยชัดแจ้งว่าจำเลยยอมรับหรือปฏิเสธข้ออ้างของโจทก์ทั้งสิ้นหรือแต่บางส่วน รวมทั้งเหตุแห่งการนั้น ข้อสำคัญคือ จำเลยหรือทนายความต้องลงชื่อในคำให้การนั้นด้วย

(จ) *การพิจารณาคดีของศาล* ในการพิจารณาคดีของศาล เมื่อศาลได้ตรวจคำฟ้องและคำให้การของโจทก์จำเลยโดยละเอียดแล้ว หากเห็นว่าคดีไม่มีประเด็นข้อยุ่งยาก ศาลอาจจะกำหนดให้โจทก์สืบพยานไปทันที โดยไม่จำเป็นต้องชี้สองสถานก็ได้ หากพิจารณาเห็นว่าคดีมีประเด็นข้อยุ่งยากมากมาย เพื่อให้ได้ความชัดในประเด็นข้อพิพาทและเพื่อให้เป็นการง่ายต่อการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป ศาลอาจทำการชี้สองสถาน โดยกำหนดประเด็นข้อพิพาทและหน้าที่นำสืบขึ้น โดยถือเป็นหลักว่า ฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งปฏิเสธไม่ยอมรับ ฝ่ายที่กล่าวอ้างนั้นต้องมีหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้น เสร็จแล้วให้อีกฝ่ายหนึ่งสืบแก้

(ฉ) *การพิพากษาคดีของศาล* เมื่อโจทก์จำเลยนำสืบพยานหลักฐานต่าง ๆ ของตนจนสิ้นกระแสความแล้ว คดีเป็นอันเสร็จการพิจารณา ศาลก็จะดำเนินการตรวจสำนวนพิเคราะห์พยานหลักฐานของโจทก์จำเลยทั้งปวง แล้วนำมาวินิจฉัยซึ่งน้ำหนักพยานหลักฐานของทั้งสองฝ่ายดูว่า พยานหลักฐานของฝ่ายใดมีน้ำหนักน่าเชื่อถือกว่า ศาลก็จะพิพากษาให้ฝ่ายนั้นเป็นผู้ชนะคดี และกำหนดให้คู่ความฝ่ายที่แพ้คดีจะต้องชดใช้ค่าฤชาธรรมเนียมกับค่าทนายความให้กับคู่ความฝ่ายที่ชนะคดีด้วย และบางกรณีศาลอาจสั่งให้เป็นพิกัดก็ได้

(ช) *การอุทธรณ์ฎีกา* เมื่อศาลชั้นต้นอ่านคำพิพากษาคดีแล้ว คู่ความฝ่ายใดคือโจทก์หรือจำเลยก็ตามที่ไม่เห็นพ้องด้วยกับคำพิพากษาของศาลชั้นต้นดังกล่าว หากคดีนั้นไม่อยู่ในข่ายที่ต้องห้ามอุทธรณ์ คู่ความฝ่ายนั้นก็ชอบที่จะยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ได้ ผลคำพิพากษาของ

ศาลอุทธรณ์ หากมีคู่ความฝ่ายใดไม่เห็นด้วยอีก ทั้งคดีก็ไม่ต้องห้ามฎีกา คู่ความฝ่ายนั้นมีสิทธิที่จะยื่นฎีกาให้ศาลฎีกาพิพากษาชี้ขาดต่อไปได้ ต่อเมื่อศาลฎีกาวินิจฉัยอย่างไรแล้ว ย่อมถือว่าคดีเป็นอันถึงที่สุดยุติไปตามคำพิพากษาของศาลฎีกานั้น

การยื่นอุทธรณ์ ฎีกา คู่ความจะต้องยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ตัดสินคดีนั้น ภายในกำหนด 1 เดือนนับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาของศาลชั้นต้น หรือศาลอุทธรณ์แล้วแต่กรณี และฝ่ายที่ชนะคดีมีสิทธิจะแก้อุทธรณ์ หรือแก้ฎีกาได้ภายในกำหนด 15 วัน นับแต่วันส่งสำเนาฟ้องอุทธรณ์ หรือสำเนาคำฟ้องฎีกาแล้วแต่กรณี

(ข) การบังคับคดี เมื่อศาลพิพากษาถึงที่สุดเป็นอย่างไรแล้ว ศาลก็จะออกคำบังคับ กำหนดวิธีที่จะให้คู่ความฝ่ายที่แพ้คดีปฏิบัติเพื่อบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษานั้น คู่ความฝ่ายที่แพ้คดีก็ต้องปฏิบัติตามคำบังคับนั้นตามกำหนดเวลาที่ศาลระบุไว้ในคำบังคับ หากล่วงพ้นกำหนดเวลาดังกล่าวแล้วยังไม่ยอมปฏิบัติ คู่ความฝ่ายที่ชนะคดีก็ชอบที่จะมีสิทธิขอให้ศาลออกหมายบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษาได้ เช่น ศาลพิพากษาให้จำเลยชำระเงินที่จำเลยกู้ยืมไปจากโจทก์จำนวนหนึ่งหมื่นบาทคืนให้กับโจทก์ ศาลก็จะออกคำบังคับกำหนดให้จำเลยชำระเงินจำนวนดังกล่าวแก่โจทก์ภายในกำหนด 1 เดือน หากพ้นกำหนด 1 เดือน แล้วจำเลยยังไม่ยอมชำระ โจทก์ชอบที่จะขอให้ศาลออกหมายบังคับคดียึดทรัพย์สินของจำเลย เช่น ที่ดิน โรงเรือน ออกขายทอดตลาด นำเงินมาชำระหนี้ตามคำพิพากษาของศาลได้

อนึ่ง ในกรณีที่คู่ความฝ่ายแพ้คดีซึ่งเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษสามารถปฏิบัติตามคำพิพากษาที่บังคับเอาแก่ตนได้ แต่กลับจงใจหลีกเลี่ยงขัดขืนไม่ยอมปฏิบัติตามคำพิพากษา อันเป็นเหตุให้คู่ความฝ่ายชนะคดีไม่มีทางจะบังคับคดีได้ คู่ความฝ่ายชนะคดีชอบที่จะร้องขอให้ศาลมีคำสั่งจับกุม และกักขังลูกหนี้ตามคำพิพากษาเช่นว่านั้นได้ เช่น ศาลพิพากษาให้จำเลยรื้อถอนโรงเรือนออกไปจากที่ดินของโจทก์ ครบกำหนดเวลาที่ให้ไว้ในคำบังคับแล้ว จำเลยยังจงใจขัดขืนไม่ยอมรื้อถอนออกไป ดังนี้โจทก์มีสิทธิร้องขอให้ศาลมีคำสั่งจับกุมและกักขังจำเลยไว้จนกว่าจำเลยจะยอมรื้อถอนออกไปจากที่ดินของโจทก์ตามคำพิพากษาได้

(2) การดำเนินคดีไม่มีข้อพิพาท ขั้นตอนการดำเนินคดีแพ่งที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นการดำเนินคดีในกรณีที่มีการโต้แย้งสิทธิพิพาทกัน อันเป็นการดำเนินคดีมีข้อพิพาท แต่ในบางกรณี แม้จะไม่มี การโต้แย้งสิทธิพิพาทกัน หากเป็นเรื่องที่บุคคลใดมีความจำเป็นที่จะต้องใช้สิทธิทางศาล เช่น ประสงค์จะขอให้ศาลมีคำสั่งแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ได้มาโดยการครอบครองปรบักษ์ ขออนุญาตศาลเพื่อทำนิติกรรมแทนผู้เยาว์ ขอเป็นผู้จัดการมรดก ฯลฯ ในกรณีต่าง ๆ เหล่านี้ บุคคลที่มีความจำเป็นต้องใช้สิทธิทางศาลดังกล่าวก็ชอบที่จะยื่นคำร้องต่อศาล เพื่อขอดำเนินคดีไม่มีข้อพิพาทได้ ซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ สะดวกและง่ายกว่าขั้นตอนของการดำเนินคดีข้อพิพาท กล่าวคือ

ในการดำเนินคดีที่ไม่มีข้อพิพาทนั้น เมื่อศาลรับคำร้องไว้พิจารณาแล้ว ศาลก็จะประกาศนัดไต่สวน คำร้องเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้มีโอกาสโต้แย้งคัดค้าน ซึ่งด้วยผลแห่งการประกาศนัดไต่สวนคำร้องนี้เอง หากมีบุคคลใดเข้ามาโต้แย้งคัดค้านก็กลายเป็นคดีมีข้อพิพาทซึ่งต้องกลับไปใช้หลักเกณฑ์และขั้นตอนอย่างคดีมีข้อพิพาทดังกล่าวข้างต้น แต่ถ้าหากเมื่อครบกำหนดระยะเวลาที่ได้ประกาศนัดไต่สวนคำร้องแล้วไม่มีผู้ใดโต้แย้งคัดค้านเข้ามา คดีก็จะดำเนินต่อไปอย่างไม่มีข้อพิพาท กล่าวคือเมื่อถึงวันนัดไต่สวนคำร้อง ผู้ร้องก็จะนำพยานหลักฐานต่าง ๆ เข้าสืบเพื่อพิสูจน์ให้ศาลเห็นเหตุผลและความจำเป็นที่จะต้องใช้สิทธิ หรือขออนุญาตจากศาลดังกล่าว เมื่อศาลไต่สวนพยานผู้ร้องเสร็จ ศาลก็จะมีคำสั่งคำร้องดังกล่าวต่อไป และหากผลแห่งคำสั่งของศาลชั้นต้นเป็นคำสั่งไม่อนุญาต ซึ่งผู้ร้องไม่เห็นพ้องด้วย ผู้ร้องก็ชอบที่จะยื่นอุทธรณ์ฎีกาให้ศาลสูงวินิจฉัยต่อไปได้ หากศาลชั้นต้นมีคำสั่งอนุญาตตามคำร้อง ผู้ร้องก็ชอบที่จะขอคัดสำเนาคำสั่งของศาลดังกล่าวไปใช้อ้างอิงเพื่อประโยชน์ของตนได้ เช่น หากศาลมีคำสั่งแสดงว่าผู้ร้องได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงใด โดยการครอบครองปรบักษ์ ผู้ร้องก็ชอบที่จะนำคำสั่งแสดงกรรมสิทธิ์ของศาลนั้นไปแสดงต่อเจ้าพนักงานที่ดิน เพื่อจดทะเบียนระบุชื่อผู้ร้องเป็นเจ้าของโฉนดที่ดินแปลงนั้นได้ต่อไป

2. กฎหมายมหาชน

คือ กฎหมายที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือหน่วยงานของรัฐกับราษฎร ในฐานะที่รัฐเป็นฝ่ายปกครองราษฎร รัฐจำเป็นต้องตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับความประพฤติพลเมืองภายในรัฐ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย เพื่อดูแลทุกข์สุขของราษฎร และเพื่อทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญ กฎหมายมหาชนที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

(1) **กฎหมายรัฐธรรมนูญ** คือ กฎหมายสูงสุดว่าด้วยการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญมีบทบัญญัติที่กล่าวถึงอำนาจอธิปไตยอันเป็นอำนาจสูงสุดในรัฐ การแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเหล่านั้น ตลอดจนบทบัญญัติที่กล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ขององค์พระประมุขของประเทศ ทั้งยังบัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ของราษฎรอันเป็นหลักประกันความเสมอภาคของบุคคลตามกฎหมาย เช่น บุคคลมีเสรีภาพในร่างกาย ทรัพย์สิน ตลอดจนการศึกษาอบรมและการนับถือศาสนา ฯลฯ เป็นต้น

โดยเหตุที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติของกฎหมายอื่นใดจะขัดหรือแย้งกับกฎหมายรัฐธรรมนูญมิได้ มิฉะนั้นกฎหมายดังกล่าวย่อมตกเป็นโมฆะ

(2) **กฎหมายปกครอง** คือ กฎหมายที่จัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน กำหนดรายละเอียดในการปกครองรองลงมาจากรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดว่าด้วยการอำนวยการปกครองประเทศ ส่วนกฎหมายปกครองเป็นกฎหมายที่กำหนดรายละเอียดในการดำเนินการปกครอง โดยกล่าวถึงการจัดระเบียบแห่งองค์การปกครอง ความสัมพันธ์

ระหว่างองค์กรเหล่านั้นต่อกัน และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรปกครองของรัฐกับราษฎร นอกจากนี้ ในบางประเทศ เช่น ฝรั่งเศส ได้มีการจัดตั้งศาลปกครองเพื่อพิจารณาพิพากษาข้อพิพาทระหว่างองค์กรปกครองของรัฐ หรือระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับราษฎร

ประเทศไทยได้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน โดยแบ่งส่วนราชการออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง เป็นการปกครองที่มีการจัดระเบียบบริหารโดยรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง เพื่อเป็นการประสานงานโดยทั่ว ๆ ไปของรัฐ แบ่งส่วนราชการออกเป็น

- (ก) สำนักนายกรัฐมนตรี
- (ข) กระทรวงหรือทบวง
- (ค) กรม หรือทบวงการเมืองที่มีฐานะเทียบเท่ากรม

ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค เป็นการปกครองที่ส่วนกลาง แบ่งอำนาจให้เจ้าพนักงานของรัฐไปดำเนินการปกครองในส่วนภูมิภาค แบ่งส่วนราชการออกเป็น

- (ก) จังหวัด
- (ข) อำเภอ
- (ค) กิ่งอำเภอ
- (ง) ตำบล
- (จ) หมู่บ้าน

ระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น เป็นการปกครองแบบกระจายอำนาจเพื่อให้ราษฎรในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของตนเอง แบ่งส่วนราชการออกเป็น

- (ก) องค์กรบริหารส่วนจังหวัด
- (ข) เทศบาล
- (ค) สุขาภิบาล
- (ง) การปกครองส่วนท้องถิ่นลักษณะพิเศษ เช่น กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา

(3) **กฎหมายอาญา** กฎหมายอาญาเป็นสาขาหนึ่งของกฎหมายมหาชน เพราะเป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรในฐานะที่รัฐเป็นฝ่ายปกครองราษฎร โดยจะมีบทบัญญัติบังคับให้ราษฎรจำต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือห้ามมิให้ราษฎรกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด และกำหนดโทษทางอาญาไว้สำหรับผู้ที่ฝ่าฝืนด้วย ทั้งนี้เพราะรัฐมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุข รักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน หากจะมีการกระทำได้ กระทบกระเทือนความสงบสุขของประชาชนดังกล่าว รัฐย่อมตรากฎหมายออกมาห้ามประชาชนกระทำการอันนั้น ในทางตรงข้าม หากรัฐพิจารณาเห็นว่าประชาชนควรกระทำการใดเพื่อประโยชน์

สุขของประเทศชาติเป็นส่วนรวม รัฐจำเป็นต้องออกกฎหมายมาบังคับให้ประชาชนกระทำการนั้น กฎหมายที่รัฐออกมาใช้บังคับเพื่อห้ามประชาชนกระทำการใด หรือบังคับให้ประชาชนกระทำการใด โดยกำหนดโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนเช่นว่านี่คือกฎหมายอาญานั้นเอง

กล่าวโดยสรุป กฎหมายอาญาคือกฎหมายที่บัญญัติว่าการกระทำหรือการงดเว้นการ ทำการอย่างใดเป็นความผิด และกำหนดโทษทางอาญาสำหรับความผิดนั้น ๆ ไว้ด้วย

คำว่า “กฎหมายอาญา” นี้เป็นคำรวม หมายถึงความถึงกฎหมายทุกอย่างซึ่งมีกำหนดโทษ ทางอาญา ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

ก. พระราชบัญญัติต่าง ๆ ซึ่งกำหนดโทษทางอาญา ได้แก่ พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ บัญญัติห้ามกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดหรือบังคับให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งและกำหนด โทษผู้ฝ่าฝืนไว้ เช่น พระราชบัญญัติการพนัน พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พระราชบัญญัติ รับราชการทหาร พระราชบัญญัติป่าไม้ พระราชบัญญัติการประมง ฯลฯ เป็นต้น ในปัจจุบัน มีพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่มีบทกำหนดโทษทางอาญาอยู่เป็นจำนวนมาก

ข. ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายอาญาเป็นประมวลกฎหมายที่รวบรวม เอาความผิดทั่วไป ไป ตลอดจนหลักเกณฑ์ในการลงโทษมารวมไว้เป็นหมวดหมู่ในเล่มเดียวกัน ประมวลกฎหมายอาญานับแรกของประเทศไทย คือ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ใช้บังคับ ตั้งแต่ พ.ศ. 2451 จนถึง พ.ศ. 2499 จึงได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญานับใหม่ คือ ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2499 ยกเลิกกฎหมายอาญานับเก่า เริ่มใช้ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

บทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญา แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ ภาค 1 กล่าวถึง บทบัญญัติทั่วไป ภาค 2 กล่าวถึงความผิดต่าง ๆ และภาค 3 เป็นเรื่องของความผิดลหุโทษ เฉพาะ บทบัญญัติในภาค 1 นั้น เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมายอาญา

หลักเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมายอาญา

1. ขอบเขตของการใช้กฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายอาญาได้กำหนดขอบเขตของ การใช้กฎหมายอาญา ว่าให้มีผลใช้บังคับเฉพาะแต่การกระทำที่เกิดขึ้น หรือถือว่าเกิดขึ้นใน ราชอาณาจักรไทยเท่านั้น ยกเว้นบางกรณีที่ว่าแม้ว่าการกระทำผิดจะเกิดขึ้นนอกราชอาณาจักร แต่ความผิดนั้นกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงและเศรษฐกิจในราชอาณาจักรก็บัญญัติให้ต้อง รับโทษในราชอาณาจักรเช่นกัน นอกจากนี้ กฎหมายอาญาของไทยเรายังสามารถติดตามไปใช้ บังคับต่อการกระทำผิดบางประเภทของไทยซึ่งเกิดขึ้นนอกราชอาณาจักร และรวมทั้งอาจใช้ บังคับเพื่อลงโทษคนต่างด้าว ซึ่งกระทำผิดต่อคนไทยในต่างประเทศได้ในบางกรณีอีกด้วย

2. สาระสำคัญของความผิดอาญา ประมวลกฎหมายอาญาได้กำหนดสาระสำคัญ อันเป็นองค์ประกอบความผิดอาญาไว้ 3 ประการ คือ

- (1) สาระสำคัญของกฎหมาย
- (2) สาระสำคัญทางการกระทำ
- (3) สาระสำคัญของสภาพจิตใจของผู้กระทำ

สาระสำคัญทั้งสามประการนี้เป็นองค์ประกอบของความผิดอาญา ซึ่งต้องประกอบกันครบถ้วนทั้งสามประการจึงจะมีความผิด หากขาดสาระสำคัญไป แม้เพียงประการหนึ่งประการใด ความผิดอาญาก็จะไม่เกิดขึ้นและไม่อาจลงโทษการกระทำนั้นได้

(1) *สาระสำคัญของกฎหมาย* หมายความว่าต้องมีกฎหมายบัญญัติว่า การกระทำใดเป็นความผิด และต้องเป็นกฎหมายซึ่งมีผลบังคับใช้อยู่ในขณะซึ่งเกิดการกระทำนั้นด้วย ทั้งนี้ เพราะการที่จะถือว่าการกระทำใดเป็นความผิดและประสงค์จะห้ามมิให้ประชาชนฝ่าฝืน ก็ควรจะบัญญัติกฎหมายขึ้นห้ามการกระทำนั้น ๆ เสียก่อน เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้กันทั่วไปว่ามีกฎหมายห้ามแล้ว นับแต่นั้นไปเมื่อมีผู้ฝ่าฝืนจึงจะลงโทษได้เพราะถือว่าได้ฝ่าฝืน หากในขณะกระทำไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด แม้อต่อมาภายหลังจะมีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำดังกล่าวเป็นความผิด ผู้กระทำความผิดนั้นก็หามีความผิดและต้องถูกลงโทษไม่ และจะออกกฎหมายย้อนหลังไปลงโทษแก่การกระทำซึ่งแต่เดิมไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดก็ไม่ได้เช่นกัน เพราะเป็นกฎหมายซึ่งขัดต่อหลักนิติธรรมและหลักความเป็นธรรมเป็นอย่างยิ่ง

หลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นหลักที่ยอมรับกันทั่วไปของนานาอารยประเทศจนกลายเป็นสุภาษิตกฎหมายว่า “ไม่มีความผิด และไม่มีโทษ ถ้าไม่มีกฎหมาย” (ซึ่งความเดิมในภาษาลาตินมีว่า “Nullum crimen Nulla poena sine lege) และประมวลกฎหมายอาญาของไทยได้นำมาบัญญัติไว้ในมาตรา 2 วรรคแรกว่า “บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้ในขณะกระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย”

(2) *สาระสำคัญทางการกระทำ* เพียงแต่มีกฎหมายบัญญัติกำหนดความผิดขึ้นตามที่กล่าวในข้อ 2(1) นั้น หาได้มีผลทำให้ความผิดเกิดขึ้นไม่ ความผิดทั้งหลายตามกฎหมายบัญญัติจะเกิดขึ้นได้ก็แต่โดยการกระทำของบุคคล และการกระทำนี้ต้องแสดงออกให้ปรากฏขึ้น เพียงแต่คิดอยู่ในใจแม้จะชั่วร้ายเพียงใด ตราบใดที่ยังมิได้ลงมือกระทำการตามที่ได้คิดไว้ ความผิดก็ยังไม่เกิดขึ้น ฉะนั้น การกระทำจึงเป็นสาระสำคัญของความผิดซึ่งจะขาดเสียมิได้เช่นกัน

“การกระทำ” ตามกฎหมายอาญามีความหมายกว้างกว่าการกระทำตามความรู้ความเข้าใจของสามัญชนทั่ว ๆ ไป เพราะกฎหมายอาญาได้ให้นิยามความหมายของคำว่า “การกระทำ” ให้หมายความรวมถึงการให้เกิดผลอันหนึ่งอันใดขึ้น โดยงดเว้นการที่จะต้องกระทำเพื่อป้องกันผลอันนั้นด้วย

โดยเหตุนี้ การที่เราอยู่เฉย ๆ โดยงดเว้นมิได้ทำอะไรเลย บางครั้งกฎหมายอาจถือว่าเป็นการกระทำก็ได้ ถ้าเป็นเรื่องที่เรางดเว้นกระทำการใด ซึ่งเรามีหน้าที่จักต้องกระทำการนั้น เพื่อป้องกันผลนั้นด้วย

ตัวอย่างเช่น มารดามีหน้าที่ต้องให้บุตรทารกเพื่อป้องกันผลคือไม่ให้บุตรต้องอดนมตาย ถ้ามารดามีเจตนาจะฆ่าบุตรของตนให้ตาย มารดาจึงงดเว้นการให้นมบุตรเสีย ปล่อยให้บุตรทารกของตนอดนมจนถึงแก่ความตาย กรณีเช่นนี้มารดาก็จะมีความผิดฐานฆ่าคนตาย

อุทาหรณ์ในตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่า ตามข้อเท็จจริงมารดามีได้ลงมือกระทำการใด ๆ ต่อบุตรทารกของตนเลย แต่ในสายตาของกฎหมายถือว่า การงดเว้นกระทำในสิ่งซึ่งมีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลอันใดอันหนึ่งขึ้นนั้นถือว่าเป็น “การกระทำ” ตามกฎหมาย

ควรสังเกตว่า การงดเว้นไม่กระทำซึ่งกฎหมายถือว่าเป็นการกระทำนั้น หมายเฉพาะการงดเว้นกระทำในสิ่งซึ่งตนมีหน้าที่จักต้องกระทำ เพื่อป้องกันผลเท่านั้น หากเป็นการงดเว้นไม่กระทำการทั่ว ๆ ไป ตนไม่มีหน้าที่ต้องกระทำเพื่อป้องกัน ผลย่อมไม่ถือว่าเป็นการกระทำตามความหมายของกฎหมาย

ตัวอย่างเช่น ผู้รับฝากดูแลเด็กเล็ก ๆ ย่อมมีหน้าที่ดูแลให้ความปลอดภัยแก่เด็กด้วย หากมีสิ่งใดก่อให้เกิดอันตรายแก่เด็ก ผู้รับฝากดูแลมีหน้าที่โดยตรงที่จักต้องกระทำการใด ๆ เพื่อป้องกันมิให้เกิดอันตรายแก่เด็ก ดังนี้ถ้าปรากฏข้อเท็จจริงว่าเรารับฝากดูแลเด็ก เมื่อเราเห็นเด็กคลานไปที่ขอบบ่ออันอาจเกิดอันตรายคือตกบ่อน้ำตายได้ เราย่อมมีหน้าที่อุ้มเด็กมาเสียจากบ่อนั้น เพื่อป้องกันมิให้เกิดภัยอันตรายแก่เด็ก ถ้าเรามีเจตนาจะให้เด็กตกน้ำตาย เราจึงงดเว้นไม่กระทำการใด ๆ เพื่อป้องกันผลนั้น ปล่อยให้เด็กตกน้ำตาย ย่อมได้ชื่อว่าเราเป็นผู้กระทำให้เด็กตายโดยเจตนา จึงมีความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนา

แต่ถ้าข้อเท็จจริงปรากฏว่าเรามีได้เป็นผู้รับฝากเด็กไว้ จึงไม่มีหน้าที่จะต้องดูแลเด็กนั้นแต่อย่างใด เพียงแต่เดินผ่านมาเห็นเด็กคลานอยู่ขอบบ่ออาจตกน้ำตายได้ เราก็อยู่เฉย ๆ ปล่อยให้เด็กคลานจนตกน้ำตายได้ นี้จะถือว่าเราเป็นผู้กระทำการฆ่าเด็กไม่ได้ เพราะเราไม่มีหน้าที่ป้องกันผลนั้น แต่เราอาจมีความผิดลหุโทษ ถ้าเราสามารถจะช่วยเด็กนั้นได้โดยไม่น่ากลัวว่าจะเกิดอันตรายแก่ตัวเราเองแล้วเราไม่ช่วย

กล่าวโดยสรุป การงดเว้นไม่กระทำการซึ่งกฎหมายถือว่าเป็นการกระทำนั้น ต้องดูหน้าที่ของการกระทำนั้นด้วยว่าเขามีหน้าที่จักต้องกระทำเพื่อป้องกันผลนั้นหรือไม่ หากไม่มีหน้าที่เขาก็มีสิทธิเลือกว่าจะกระทำหรือไม่กระทำก็ได้ หากเป็นหน้าที่ซึ่งจักต้องกระทำเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลอันใดอันหนึ่ง เขาก็มีหน้าที่ซึ่งจักต้องกระทำเพื่อป้องกันผลนั้นด้วย หากงดเว้นไม่กระทำเป็นเหตุให้เกิดผลอันใดขึ้น กฎหมายก็ให้ถือว่าเขาเป็นผู้กระทำให้เกิดผลอันนั้นขึ้น

(3) *สาระสำคัญทางสภาพจิตใจของผู้กระทำ* หลักเกณฑ์ความรับผิดชอบทางอาญา นอกจากจะต้องมีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด และมีการกระทำความผิดนั้นดังที่ได้กล่าวมา ในข้อ (1) และ (2) แล้ว ยังต้องพิจารณาต่อไปถึงสภาพทางจิตใจของผู้กระทำด้วยว่า เขามีเจตนาที่จะกระทำการนั้นด้วยหรือไม่ หากผู้กระทำไม่มีเจตนา โดยปกติการกระทำนั้นจะไม่ใช่เป็นความผิด เว้นแต่เป็นเรื่องการกระทำโดยประมาท ซึ่งกรณีนั้นกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด หรือเว้นแต่เป็นกรณีซึ่งกฎหมายเอาผิด โดยบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นความผิดได้แม้เป็นการกระทำโดยไม่มีเจตนา

การกระทำโดยเจตนา เป็นการกระทำโดยผู้กระทำรู้สำนึกในการกระทำ และผู้กระทำประสงค์จะกระทำเพื่อให้เกิดผลตามเจตนามุ่งร้ายของตนโดยตรงประการหนึ่ง หรือไม่ประสงค์ต่อผลโดยตรงแต่โดยลักษณะของการกระทำย่อมเล็งเห็นผลได้ว่าการกระทำของตนจะเกิดขึ้นอย่างไร ก็ถือว่าผู้กระทำเจตนา ซึ่งกฎหมายถือว่าเป็นเจตนาโดยเล็งเห็นผลอีกประการหนึ่ง

ตัวอย่างที่ 1 ก. ประสงค์จะฆ่า ข. จึงลើงปืนไปที่ ข. และยิง ข. 1 นัด ข. ถูกกระสุนปืนถึงแก่ความตายสมดังเจตนามุ่งร้ายของ ก. ดังนี้ถือว่า ก. กระทำการฆ่า ข. โดยมีเจตนาประสงค์ต่อผลโดยตรง

ตัวอย่างที่ 2 ก. ไม่ประสงค์โดยตรงจะฆ่า ข. แต่ก็ยิงปืนลั้งไปยังหมู่คนในรถไฟที่มีผู้โดยสารอยู่ และยิงในระยะใกล้ กระสุนปืนถูก ข. ตาย ดังนี้ถือว่า ก. มีความผิดฐานฆ่า ข. ตายโดยเจตนา เพราะย่อมเล็งเห็นผลได้ว่า กระสุนปืนจะต้องถูกคนโดยสารคนใดคนหนึ่ง

ส่วนการกระทำโดยประมาท เป็นการกระทำผิดซึ่งผู้กระทำไม่มีทั้งเจตนาประสงค์ต่อผลหรือเจตนาเล็งเห็นผลดังกล่าวแล้ว แต่ผู้กระทำได้กระทำไปโดยปราศจากความระมัดระวังซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์ และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวังเช่นว่านั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอไม่

ตัวอย่าง ก. ขับรถเข้าไปในหมู่บ้าน ควรถที่ ก. จะลดความเร็ว และใช้ความระมัดระวังให้มาก แต่ ก. กลับขับไปด้วยความเร็วและไม่ระมัดระวัง เป็นเหตุให้รถของ ก. แล่นไปชนเด็กชายแดงซึ่งกำลังเดินข้ามถนนได้รับบาดเจ็บจนถึงแก่ความตาย ดังนี้ จะเห็นว่า ก. ไม่มีเจตนาประสงค์ต่อผลที่จะชนเด็กชายแดง การกระทำของ ก. จึงไม่เป็นความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนา แต่เนื่องจากมีกฎหมายบัญญัติว่า การทำให้คนตายโดยประมาทก็เป็นความผิด จึงต้องพิจารณาข้อเท็จจริงต่อไปว่า การขับรถชนเด็กชายแดงเป็นการกระทำโดยประมาทหรือไม่ ซึ่งจะเห็นว่าการขับรถเข้าไปในหมู่บ้าน ตามพฤติการณ์อย่างนั้น ควรต้องลดความเร็ว และวิสัยของคนขับรถเช่นนั้นต้องใช้ความระมัดระวังยิ่งขึ้น แต่ ก. ก็หาได้ใช้ความระมัดระวังดังกล่าวไม่ เป็นเหตุให้

เกิดเหตุชนเด็กชายแดงขึ้น ซึ่งถ้า ก. ใช้ความระมัดระวัง ก. อาจใช้ห้ามล้อได้ทัน และจะไม่ชนเด็กชายแดงตาย การกระทำของ ก. จึงเป็นการกระทำโดยประมาท เป็นเหตุให้คนตาย

3. การพยายามกระทำความผิด การกระทำความผิดของบุคคลนั้นกว่าจะถึงขั้นเป็นความผิดสำเร็จได้จะต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ แห่งการกระทำความผิดหลายขั้นตอนด้วยกัน เช่น การกระทำความผิดฐานฆ่าคนตายนั้น เริ่มขั้นตอนแรกด้วยการเกิดความคิดที่จะกระทำการฆ่าผู้อื่น เมื่อคิดแล้วก็จะผ่านเข้าสู่ขั้นตอนตั้งใจที่จะกระทำความผิด จากนั้นก็เป็นขั้นเตรียมการกระทำความผิด เช่น เตรียมซื้ออาวุธปืนและกระสุน แล้วพกพาอาวุธปืนนั้นไปดักชู้มยิง เมื่อเห็นผู้ที่ประสงค์จะฆ่าเดินผ่านจุดชู้มยิง ก็ยกปืนขึ้นเล็งตรงไปที่ผู้นั้นแล้วเหยี่ยวไกยิงอันเป็นขั้นลงมือกระทำความผิด และผลแห่งการยิงถ้ากระสุนปืนถูกผู้นั้นถึงแก่ความตาย การกระทำก็บรรลุผลขั้นสุดท้าย คือ สามารถฆ่าผู้นั้นตายสมดังเจตนา

กล่าวโดยสรุป เราพอจะแยกขั้นตอนแห่งการกระทำความผิดได้ 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

- (1) ความคิดที่จะกระทำ
- (2) ตกลงใจที่จะกระทำ
- (3) เตรียมการกระทำ
- (4) ลงมือกระทำ
- (5) ความผิดเกิดขึ้น

การที่บุคคลเกิดความคิดที่จะกระทำความผิดและตกลงใจที่จะกระทำความผิด อันเป็นการผ่านขั้นตอนการกระทำความผิดในขั้นที่ 1 กับขั้นที่ 2 นั้น ในทางกฎหมายยังไม่ถือว่าการกระทำดังกล่าวนั้นเป็นความผิดและต้องรับโทษแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะการกระทำทั้งสองขั้นดังกล่าวยังอยู่ในขั้นเพียงความคิดภายในจิตใจเท่านั้น ยังมีได้มีการกระทำภายนอกอันจักก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใดไม่ ทั้งยังเป็นการกระทำที่ห่างไกลต่อความผิดที่จะเกิดขึ้นสำเร็จ และผู้ที่เกิดความคิดและตกลงใจที่จะกระทำผิดนั้น อาจจะเปลี่ยนใจเปลี่ยนความคิดที่จะกระทำได้ตลอดเวลา ข้อสำคัญก็คือความคิดและตกลงใจกระทำผิดนั้นเป็นเรื่องภายในจิตใจ ซึ่งมีได้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ออกมาภายนอก แม้กฎหมายจะบัญญัติว่าเป็นความผิด ในทางปฏิบัติก็เป็นการยากยิ่งที่จะพิสูจน์ความผิดของผู้ที่มีความคิดดังกล่าวต่อศาลได้

แต่ถ้าการกระทำได้ผ่านล่วงเข้ามาอีกขั้นหนึ่ง คือ ขั้นเตรียมกระทำผิด การกระทำในขั้นนี้ ในหลักการกฎหมายก็ได้บัญญัติเป็นความผิดเช่นกัน ทั้งนี้ เว้นแต่เป็นการเตรียมกระทำผิดบางประเภทซึ่งเป็นความผิดที่ร้ายแรง หากกระทำขึ้นจนเป็นความผิดสำเร็จแล้ว จะกระทบกระเทือนถึงความสงบสุขและความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง เช่น ความผิดฐานปลงพระชนม์หรือประทุษร้ายต่อพระองค์ หรือเสรีภาพของพระมหากษัตริย์ พระ-

รชชี่นี้ หรือรัชทายาท หรือฐานหมัก หรือประทุษร้ายต่อร่างกายหรือเสรีภาพของผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 107 ถึง 110 หรือฐานเป็นกบฏ ตามมาตรา 113 หรือ ความผิดต่อความมั่นคงของรัฐบาลภายนอกราชอาณาจักร ตามมาตรา 119 ถึงมาตรา 128 หรือ ความผิดฐานวางเพลิงเผาทรัพย์ของผู้อื่น ตามมาตรา 217 และ 218 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ความผิดต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้แม้เป็นการกระทำเพียงขั้นเตรียมการ กฎหมายก็บัญญัติเป็น ความผิดและลงโทษแก่การกระทำนั้นแล้ว แต่ถ้าเป็นการตระเตรียมกระทำผิดอาญาทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีได้มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะให้ต้องรับผิดดังเช่นความผิดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ย่อมเป็นไปตามหลักทั่วไป กล่าวคือ ไม่เป็นความผิดและต้องรับโทษแต่อย่างใด

ส่วนการกระทำในชั้นที่ 4 คือ ขั้นลงมือกระทำความผิดนั้น ย่อมปรากฏผลแห่งการกระทำ ออกมา 2 ประการ คือ ประการแรก การกระทำนั้นได้กระทำตลอดไปจนบรรลุผลสำเร็จสมดัง เจตนาของผู้กระทำอันเป็นการเข้าสู่ขั้นตอนของการกระทำในชั้นที่ 5 กล่าวคือ กระทำผิดสำเร็จ ผลก็คือผู้กระทำจะมีความผิด และต้องระวางโทษเต็มตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น ประการที่สอง การลงมือกระทำความผิดนั้นไม่บรรลุผลสำเร็จตามเจตนา ซึ่งอาจจะเป็นเพราะได้ กระทำไปไม่ตลอด หรือกระทำไปจนตลอดแล้ว แต่การกระทำนั้นไม่บรรลุผลก็ได้ การลงมือ กระทำความผิดแล้วไม่บรรลุผลเช่นว่านี้ กฎหมายถือว่าเป็น “การพยายามกระทำความผิด” ซึ่งตามปกติกฎหมายกำหนดโทษสำหรับผู้พยายามกระทำความผิด ให้ต้องระวางโทษเพียง สองในสามส่วนของโทษที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเท่านั้น

การพยายามกระทำความผิดโดยกระทำไปไม่ตลอดนั้น หมายความว่าได้ลงมือกระทำผิด แล้ว หากแต่มีเหตุทำให้กระทำไปไม่ตลอด เช่น ก. ตั้งใจจะยิง ข. เมื่อเห็น ข. เดินผ่านจุดชู้มยิง ก. ยกปืนขึ้นเล็งตรงไปที่ ข. จะเหนี่ยวไกปืน พอดีด้าวตรวจพบเหตุการณ์ ได้เข้ามาขัดขวางเสียก่อน หรือ ก. เกิดความสงสารบุตรภรรยาของ ข. จึงกลับใจลดปืนลง ดังนี้ ถือว่าเป็นการลงมือกระทำ ผิดแล้ว หากแต่ไม่กระทำให้ตลอด จึงเป็นการพยายามกระทำผิดทั้งสิ้น

ส่วนการพยายามกระทำความผิดที่ได้กระทำไปโดยตลอดแล้ว แต่การกระทำนั้นไม่บรรลุผล นั้น หมายความว่าได้ลงมือกระทำผิดไปจนตลอดแล้ว หากแต่ว่าผลแห่งการกระทำไม่บังเกิดสำเร็จ ขึ้นตามเจตนา เช่น ก. ใช้ปืนยิง ข. แต่กระสุนปืนไม่ถูก ข. หรือถูกอวัยวะไม่สำคัญประกอบกับ แพทย์ได้ให้การรักษายาบาลไว้ทันทั่วทั้ง ข. จึงรอดชีวิตไม่ถึงแก่ความตาย สมดังเจตนาของ ก.

เหตุผลหย่อนโทษและเหตุยกเว้นโทษของการพยายามกระทำความผิด ดังที่ได้กล่าวมา แล้วว่า ตามปกติการพยายามกระทำความผิดนั้น ต้องระวางโทษสองในสามส่วนของโทษที่ กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น อย่างไรก็ตาม กฎหมายได้วางหลักเกณฑ์เพื่อลดหย่อน ผ่อนโทษแก่ผู้พยายามกระทำความผิดไว้ในกรณีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(1) การพยายามกระทำผิดซึ่งไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างแน่แท้ ดังที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 81 ว่า “ผู้ใดกระทำการโดยมุ่งต่อผลซึ่งกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด แต่การกระทำนั้น ไม่สามารถจะบรรลุผลได้อย่างแน่แท้ เพราะเหตุปัจจัยซึ่งใช้ในการกระทำ หรือเหตุแห่งวัตถุที่ มุ่งหมายกระทำต่อ ให้ถือว่าผู้นั้นพยายามกระทำผิด แต่ให้ลงโทษไม่เกินครึ่งหนึ่งของโทษ ที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น

ถ้าการกระทำดังกล่าวในวรรคแรกได้กระทำไปโดยความเชื่ออย่างงมงาย ศาลจะ ไม่ลงโทษก็ได้ จะเห็นว่าการพยายามกระทำผิดซึ่งไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างแน่แท้ นั้น ความ ไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างแน่แท้เกิดขึ้นได้ 2 สาเหตุ คือ

(ก) ไม่สามารถบรรลุผลอย่างแน่แท้เพราะเหตุปัจจัยซึ่งใช้ในการกระทำ กล่าวคือ ปัจจัยที่ใช้ในการกระทำผิดอยู่ในสภาพที่ไม่อาจทำให้ความผิดบรรลุผลสำเร็จได้เลย เช่น ใช้ปืนที่ผลิตขึ้นเองซึ่งด้อยประสิทธิภาพมาก ขนาดยิงในระยะเผาขนห่างเพียง 1 คอก กระสุน ถูกเพียงแต่ผิวหนังถลอก ดังนี้ถือว่าอาวุธปืนอันเป็นปัจจัยที่ใช้ในการกระทำผิดนั้นอยู่ในสภาพ ที่ไม่สามารถบรรลุผลอย่างแน่แท้

(ข) ไม่สามารถบรรลุผลอย่างแน่แท้เพราะเหตุแห่งวัตถุที่มุ่งหมายกระทำต่อ หมายความว่า วัตถุที่มุ่งหมายกระทำต่อนั้นอยู่ในสภาพที่ทำให้การกระทำผิดไม่สามารถบรรลุผลได้ อย่างแน่แท้ เช่น ก. ตั้งใจจะยิง ข. จึงพกปืนไปที่บ้าน ข. ก. เห็นตอไม้อยู่ข้างบ้าน ข. ขณะนั้น เป็นเวลาค่ำมืด ก. เข้าใจผิดว่าตอไม้นั้นเป็น ข. กำลังยืนอยู่ จึงลั่นกระสุนใส่ตอไม้ดังนี้ ถือว่า การกระทำของ ก. ไม่อาจบรรลุผลได้อย่างแน่แท้ เพราะเหตุแห่งวัตถุที่มุ่งหมายกระทำต่อเป็น ตอไม้ มิใช่ ข. ก. จะยิงอย่างไร ข. ก็ไม่ถึงแก่ความตายสมดังเจตนา

การพยายามกระทำผิด ซึ่งไม่อาจบรรลุผลอย่างแน่แท้ ตามข้อ (ก), (ข) ดังกล่าว แล้วนั้น ตามปกติกฎหมายลดหย่อนโทษให้ โดยให้ลงโทษไม่เกินครึ่งหนึ่งของโทษที่กฎหมาย กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น แต่อย่างไรก็ตาม หากการพยายามที่ไม่สามารถบรรลุผลได้อย่าง แน่แท้ดังกล่าวได้กระทำไปโดยความเชื่ออย่างงมงาย ศาลจะไม่ลงโทษเลยก็ได้ เช่น ก. ตั้งใจ จะฆ่า ข. จึงทำพิธีปลุกเสกหนังสือหรือตะปู้ให้ไปเข้าท้อง.ข. เพื่อให้ ข. ถึงแก่ความตาย จะเห็นว่า การกระทำของ ก. ดังกล่าว ไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างแน่แท้ เพราะเหตุปัจจัยที่ใช้ในการ กระทำผิดโดยสภาพย่อมไม่สามารถบรรลุผลได้ และ ก. ได้กระทำไปโดยความเชื่ออย่าง งมงาย ในกรณีเช่นนี้ กฎหมายจึงบัญญัติให้อยู่ในดุลยพินิจของศาลที่จะไม่ลงโทษแก่การพยายาม กระทำผิดนั้นเลยก็ได้

(2) การพยายามทำความผิด แต่ยับยั้งกลับใจแก้ไขไม่ให้เกิดการกระทำบรรลุผล ดังที่ บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 82 ว่า “ผู้ใดพยายามทำความผิด หากยับยั้ง

เสียเอง ไม่กระทำการให้ตลอด หรือกลับใจแก้ไขไม่ให้การกระทำนั้นบรรลุผล ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับการพยายามกระทำความผิดนั้น แต่ถ้าการที่ได้กระทำไปแล้วต้องตามบทกฎหมายที่บัญญัติเป็นความผิด ผู้นั้นต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น ๆ”

เหตุยกเว้นโทษตามข้อนี้ กฎหมายกำหนดไว้ 2 กรณี คือ

(ก) ยกเว้นโทษให้ เพราะผู้ที่พยายามกระทำความผิดได้ยับยั้งเสียเอง ไม่กระทำการให้ตลอด ควรสังเกตว่ากฎหมายยกเว้นโทษเฉพาะกรณีที่ผู้กระทำความผิดเกิดยับยั้งการกระทำด้วยตนเองเท่านั้น หากมีเหตุอื่นมายับยั้งกฎหมายย่อมไม่ยกเว้นโทษให้ เช่น ก. ตั้งใจจะยิง ข. เมื่อเห็น ข. เดินผ่านจุดชู้มยิง ก. จึงยกปืนขึ้นเล็งตรงไปทาง ข. กำลังจะเหนี่ยวไกปืนซึ่งถือว่า ก. ได้ลงมือกระทำความผิดแล้ว หาก ก. เกิดความสงสารบุตรภรรยาของ ข. จึงยับยั้งเสียเอง ไม่กระทำให้ตลอด ก. ย่อมได้รับยกเว้นโทษสำหรับการพยายามกระทำความผิดนั้น แต่ถ้าขณะที่ ก. กำลังจะเหนี่ยวไกยิง ข. ได้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเดินผ่านมาพอดี ก. เกรงว่าตำรวจจะจับกุมตนไปดำเนินคดี จึงลดปืนลงไม่กระทำให้ตลอด ดังนี้ไม่ถือว่า ก. ยับยั้งเสียเอง ก. จึงไม่ได้รับยกเว้นโทษตามข้อนี้

(ข) ยกเว้นโทษให้เพราะผู้ที่พยายามกระทำความผิดได้กลับใจแก้ไข ไม่ให้การกระทำนั้นบรรลุผล เช่น ก. วางแผนจะฆ่า ข. โดยใส่ยาพิษลงในเครื่องดื่ม แล้วยกมาให้ ข. ดื่ม แต่เมื่อ ข. ยกแก้วขึ้นดื่มไปได้เล็กน้อย ก. ได้ใช้มือปิดแก้วเครื่องดื่มแล้วรีบพา ข. ไปส่งโรงพยาบาล ดังนี้ถือว่า ก. ได้กลับใจแก้ไขไม่ให้การกระทำนั้นบรรลุผล ก. จึงไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดฐานพยายามฆ่า ข.

ควรสังเกตว่ากฎหมายยกเว้นโทษให้เฉพาะความผิดที่ได้พยายามกระทำและยับยั้งเสียเอง หรือกลับใจแก้ไขไม่ให้การกระทำบรรลุผลเท่านั้น ในส่วนของกรที่ได้กระทำไปแล้ว หากต้องตามบทกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ผู้กระทำคงต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น ๆ เช่น ในตัวอย่างที่ ก. พกพาอาวุธปืนออกจากบ้านไปยัง ข. หากว่าการพกพาอาวุธปืนดังกล่าวเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติอาวุธปืนฯ แล้ว แม้ว่าในความผิดฐานพยายามฆ่า ข. ก. ได้ยับยั้งเสียเอง ไม่กระทำให้ตลอด อันเป็นผลให้ ก. ได้รับยกเว้นโทษสำหรับความผิดฐานพยายามฆ่า ข. ก็ตาม แต่ ก. ก็ยังคงมีความผิด และต้องรับโทษตามพระราชบัญญัติอาวุธปืนฯ นั้น

(3) การพยายามกระทำความผิดลหุโทษ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 105 ว่า “ผู้ใดพยายามกระทำความผิดลหุโทษ ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ”

เหตุยกเว้นโทษตามข้อนี้ กฎหมายยกเว้นโทษให้เฉพาะการพยายามกระทำความผิดลหุโทษเท่านั้น ทั้งนี้เพราะความผิดลหุโทษเป็นความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ มีอัตราโทษจำคุกเพียงไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เช่นว่ามานี้ด้วยกัน

4. บุคคลซึ่งจะต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับผู้กระทำผิด ตามปกติความรับผิดชอบของอาญานั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัวของผู้กระทำความผิด กล่าวคือ ใครกระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด คนนั้นก็ต้องรับผิดชอบด้วยตนเองเฉพาะตัว บุคคลอื่นแม้ว่าจะเป็นบิดามารดาสามีภรรยา หรือญาติพี่น้องใกล้ชิดเพียงใด ก็หามีส่วนต้องรับผิดชอบร่วมด้วยแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งกระทำความผิด ประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติให้บุคคลอื่นอาจต้องรับผิดชอบร่วมด้วยในกรณีต่าง ๆ ต่อไปนี้

(1) **ตัวการ** ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 83 บัญญัติว่า “ในกรณีความผิดใดเกิดขึ้นโดยการกระทำของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ผู้ที่ได้ร่วมกระทำความผิดด้วยกันนั้นเป็นตัวการ ต้องระวางโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น”

การร่วมกระทำผิดด้วยกัน ซึ่งจะต้องรับโทษฐานเป็นตัวการนี้ ผู้ที่เข้าร่วมกระทำผิดด้วยกันนั้น ไม่จำเป็นต้องได้ร่วมกันกระทำอยู่ด้วยกันตลอดเวลา แม้จะเป็นการแบ่งหน้าที่กันกระทำ หากฟังได้ว่าเป็นการสมคบคิดร่วมกันมาแต่ต้น ก็ถือว่าได้ร่วมกันกระทำผิดด้วยกัน และต้องรับผิดชอบอย่างตัวการด้วยกันทุกคน เช่น ก. ข. ค. สมคบคิดกันไปลักทรัพย์ที่บ้านนายแดง ก. ข. ปีนรั้วเข้าไปลักทรัพย์ในบ้าน ส่วน ค. รับหน้าที่ยื่นผ้าดูต้นทางอยู่ที่ริมรั้วบ้าน และคอยช่วยรับส่งของที่ ก. ข. ช่วยกันขนออกมาส่งให้ ดังนี้ แม้ ค. จะมิได้ร่วมเข้าไปลักทรัพย์ในบ้านด้วยกันกับ ก. และ ข. แต่ ค. ก็ได้ร่วมสมคบคิดกับ ก. และ ข. มาแต่ต้น และได้วางแผนแบ่งหน้าที่กันทำ เพื่อให้การลักทรัพย์สำเร็จผล เช่นนี้ย่อมถือว่า ค. ได้ร่วมกระทำผิดด้วยกันกับ ก. และ ข. แล้ว ค. จึงต้องรับผิดชอบฐานเป็นตัวการร่วมลักทรัพย์เช่นเดียวกับ ก. และ ข.

(2) **ผู้ใช้** ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 84 บัญญัติว่า “ผู้ใดก่อให้เกิดผู้อื่นกระทำความผิดไม่ว่าด้วยการใช้ บังคับ ชูขีญ จ้าง วาน หรือยุยงส่งเสริมหรือด้วยวิธีอื่นใด ผู้นั้นเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิด

ถ้าผู้ถูกใช้ได้กระทำความผิดนั้น ผู้ใช้ต้องรับโทษเสมือนเป็นตัวการ ถ้าความผิดมิได้กระทำลง ไม่ว่าจะเพราะผู้ถูกใช้ไม่ยอมกระทำ ยังไม่ได้กระทำ หรือเหตุอื่นใด ผู้ใช้ต้องระวางโทษเพียงหนึ่งในสามของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น”

ควรสังเกตว่า กฎหมายอาญาได้กำหนดเกณฑ์ความรับผิดในฐานะเป็นผู้ใช้ไว้กว้างขวางมาก กล่าวคือ ไม่เพียงแต่การกระทำที่เป็นการใช้เท่านั้น หากยังให้รวมถึงการกระทำที่เป็น การบังคับ ชูขีญ การจ้างวาน หรือยุยงส่งเสริม รวมตลอดทั้งการกระทำด้วยวิธีอื่นใดก็ตาม หากมีผลเป็นการก่อให้เกิดผู้อื่นกระทำความผิดแล้ว กฎหมายถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิดทั้งสิ้น สำหรับสัดส่วนของโทษที่ผู้ใช้จะได้รับนั้นเป็นไปดังนี้

(ก) ถ้าผู้ถูกใช้ได้กระทำความผิดตามที่ผู้ใช้ได้ก่อให้เกิดขึ้นนั้น ผู้ใช้ต้องรับโทษ

เสมือนตัวการ กล่าวคือ ผู้ใช้ต้องรับโทษร่วมกับผู้ถูกใช้ เหมือนอย่างการเป็นตัวการร่วมกระทำผิดด้วยกัน

(ข) ถ้าความผิดมิได้กระทำลง ไม่ว่าจะเพราะผู้ถูกใช้ไม่ยอมกระทำ ยังไม่ได้กระทำ เพราะเหตุอื่นใดก็ตาม ผู้ใช้ต้องระวางโทษเพียงหนึ่งในสามของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น

(3) ผู้โฆษณาหรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิด ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 85 บัญญัติว่า

“ผู้ใดโฆษณาหรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิด และความผิดนั้นมีกำหนดโทษไม่ต่ำกว่าหกเดือน ผู้นั้นต้องระวางโทษกึ่งหนึ่งของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น

ถ้าได้มีการกระทำความผิดเพราะเหตุที่ได้มีการโฆษณาหรือประกาศตามความในวรรคแรก ผู้โฆษณาหรือประกาศต้องรับโทษเสมือนเป็นตัวการ”

ควรสังเกตว่า ผู้ใช้ได้กระทำความผิดตามข้อ (2) และผู้โฆษณา หรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิดตามข้อ (3) นี้ มีความคล้ายคลึงกันในข้อที่ว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิด หรือผู้โฆษณาหรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิด ต่างก็เป็นบุคคลผู้ที่ก่อให้เกิดผู้อื่นกระทำความผิดเช่นเดียวกันทั้งสิ้น กฎหมายจึงบัญญัติว่า หากได้มีการกระทำความผิดตามที่ใช้ หรือโฆษณา หรือประกาศนั้น ผู้ใช้ก็ดี ผู้โฆษณาหรือประกาศก็ดี ต้องรับโทษเสมือนเป็นตัวการเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิด กับการเป็นผู้โฆษณาหรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิด มีความแตกต่างกันในข้อสาระสำคัญดังนี้

(ก) การเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิดนั้น เป็นการก่อให้เกิดบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงกระทำความผิด เช่น ก. ใช้ หรือจ้างวานให้ ข. ไปฆ่านายแดง เป็นต้น ส่วนการโฆษณา หรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิดนั้น เป็นเรื่องของการโฆษณาหรือประกาศชักชวนแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่เป็นการเฉพาะเจาะจงว่าเป็นใครก็ตามให้กระทำความผิด เช่น ก. ลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์ หรือนำประกาศไปปิดไว้ในที่สาธารณะ เพื่อแจ้งข่าวให้บุคคลทั่วไปทราบว่า หากใครฆ่านายแดงได้ ก. จะให้รางวัลเป็นค่าหัวนายแดงหนึ่งแสนบาท ดังนี้ เป็นต้น

(ข) การเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิดนั้น กฎหมายเอาโทษทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้ให้ผู้อื่นกระทำความผิดที่มีอัตราโทษสูงต่ำเท่าใดก็ตาม แต่การโฆษณาหรือประกาศแก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิดนั้น กฎหมายกำหนดเป็นหลักเกณฑ์ว่า ต้องเป็นการโฆษณาหรือประกาศให้กระทำความผิดประเภทซึ่งมีอัตราโทษจำคุกไม่ต่ำกว่าหกเดือน เช่น โฆษณาให้บุคคลทั่วไปกระทำความผิดหุโทษ ดังนี้ ผู้โฆษณาย่อมไม่มีความผิดฐานเป็นผู้โฆษณาแต่อย่างใด

แต่ถ้าการโฆษณาเป็นการก่อให้เกิดผู้อื่นกระทำความผิด ผู้โฆษณาอาจต้องรับโทษในฐานะเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิดได้

(ค) ในกรณีผู้ใช้ให้กระทำความผิดนั้น ถ้าความผิดมิได้กระทำลง ไม่ว่าจะเพราะผู้ถูกใช้ไม่ยอมกระทำ ยังไม่ได้กระทำ หรือเพราะเหตุอื่นใดก็ตาม กฎหมายบัญญัติให้ผู้ใช้ต้องระวางโทษเพียงหนึ่งในสามของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น แต่ในกรณีผู้โฆษณาหรือประกาศ แก่บุคคลทั่วไปให้กระทำความผิดนั้น ถ้ายังไม่มีบุคคลกระทำความผิดตามที่ได้โฆษณาหรือประกาศนั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม กฎหมายบัญญัติให้ผู้โฆษณาหรือประกาศนั้นต้องระวางโทษกึ่งหนึ่งของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น

(4) ผู้สนับสนุน ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 86 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการช่วยเหลือ หรือให้ความสะดวกในการที่ผู้อื่นกระทำความผิดก่อน หรือขณะกระทำความผิด แม้ผู้กระทำความผิดจะมีได้รู้ถึงการช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกนั้นก็ตาม ผู้นั้นเป็นผู้สนับสนุนการกระทำความผิด ต้องระวางโทษสองในสามของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดที่สนับสนุนนั้น”

อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกแก่การกระทำความผิด อันจะเป็นความผิดฐานเป็นผู้สนับสนุน จะต้องได้ความว่าเป็นการช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกก่อนหรือขณะกระทำความผิด ฉะนั้น หากเป็นการช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกภายหลังที่คนร้ายได้กระทำความผิดสำเร็จแล้ว ผู้ช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกดังกล่าวย่อมไม่มีความผิดฐานเป็นผู้สนับสนุน แต่อาจจะเป็นความผิดตามกฎหมายในฐานอื่น ๆ ได้แล้วแต่กรณี เช่น เมื่อ ก. ลักทรัพย์จากบ้านนายแดงแล้ว ก. ได้อาทรัพย์ที่ลักนั้นไปฝากให้ ข. ช่วยเก็บรักษาไว้ หรือช่วยจำหน่ายให้เช่นนี้ แม้ว่า ข. จะได้ช่วยเหลือ ก. ในการเก็บรักษาของที่ลักมาเพื่อให้พ้นจากการตรวจพบของเจ้าหน้าที่ หรือช่วยจำหน่ายทรัพย์ให้อันเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ ก. ไปลักทรัพย์ของคนอื่นก็ตาม แต่การกระทำของ ข. ดังกล่าวเป็นการกระทำขึ้นภายหลังที่ ก. ได้ลักทรัพย์สำเร็จแล้ว ข. จึงไม่มีความผิดฐานเป็นผู้สนับสนุน ก. ลักทรัพย์ แต่ ข. อาจมีความผิดฐานรับของโจรตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 357 ได้

5. โทษ คือ สภพบังคับ (Sanction) ของกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 ได้กำหนดประเภทของโทษสำหรับลงแก่ผู้กระทำความผิดอาญาไว้ลดหลั่นตามความหนักเบา ดังนี้

- (1) ประหารชีวิต คือ การเอาผู้ถูกศาลพิพากษาให้ประหารชีวิตไปยิงเสียให้ตาย
- (2) จำคุก คือ การเอาตัวไปคุมขังไว้ในเรือนจำตามกำหนดเวลาที่ศาลพิพากษา
- (3) กักขัง คือ การเอาตัวไปกักขังไว้ในสถานที่กักขัง ซึ่งกำหนดไว้อันมิใช่เรือนจำ
- (4) ปรับ เป็นการบังคับเอาจากทรัพย์สินของผู้กระทำความผิด และต้องโทษปรับตาม

คำพิพากษา หากผู้กระทำผิดไม่ยอมชำระค่าปรับตามคำพิพากษาก็อาจถูกกักขังแทนปรับ ในอัตราวันละ 20 บาท จนกว่าจะครบจำนวนค่าปรับ แต่ห้ามกักขังแทนปรับเกินหนึ่งปี เว้นแต่ กรณีปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทขึ้นไป ศาลจะสั่งให้กักขังแทนค่าปรับเกินหนึ่งปี แต่ไม่เกินสองปีก็ได้

(5) **ริบทรัพย์สิน** เป็นโทษที่บังคับเอาที่ทรัพย์สินซึ่งผู้ใดทำหรือมีไว้เป็นความผิด กล่าวคือ เป็นของที่ผิดกฎหมายในตัวเอง เช่น ฝิ่นเถื่อน/เฮโรอีน ปืนเถื่อน ไม้เถื่อน เงินตราปลอม ฯลฯ เป็นต้น หรือบังคับเอาที่ทรัพย์สินซึ่งบุคคลได้ใช้หรือมีไว้เพื่อใช้ในการกระทำความผิด หรือได้ให้เพื่อเป็นรางวัลในการที่บุคคลกระทำความผิด ทรัพย์สินต่าง ๆ เหล่านี้ ศาลอาจพิพากษา ให้ริบได้ทั้งสิ้น เว้นแต่ว่าเป็นทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งมีได้รู้เห็นเป็นใจช่วยในการกระทำความผิด และ ทรัพย์สินซึ่งศาลพิพากษาให้ริบนั้นให้ตกเป็นของแผ่นดิน แต่ศาลจะพิพากษาให้ทำให้ทรัพย์สิน นั้นใช้ไม่ได้ หรือทำลายทรัพย์สินนั้นเสียก็ได้

6. **การกระทำที่ไม่เป็นความผิด เหตุยกเว้นโทษ และเหตุลดหย่อนผ่อนโทษ** ตามปกติ เมื่อบุคคลกระทำความผิดใด ก็จะต้องถูกลงโทษตามอัตราโทษ ซึ่งกฎหมายกำหนดไว้สำหรับ ความผิดนั้น แต่มีการกระทำผิดบางกรณีซึ่งกฎหมายถือว่าไม่เป็นความผิด หรือได้รับยกเว้นโทษ หรือได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษให้ ซึ่งจะได้แยกกล่าวเป็นกรณี ๆ ไป

(1) **กรณีซึ่งกฎหมายถือว่าไม่เป็นความผิด** เช่น การป้องกันพอสมควรแก่เหตุ เป็น กรณีซึ่งบุคคลจำต้องกระทำการใด เพื่อป้องกันสิทธิของตน หรือของผู้อื่น ให้พ้นจากภยันตราย ที่ใกล้จะถึง เช่น คนร้ายเงื้อมมือตบจะฟันศีรษะเรา เราจึงชักอาวุธปืนออกมายิงคนร้าย 1 นัด กระสุนปืนถูกคนร้ายถึงแก่ความตาย อันเป็นการฆ่าคนตายโดยเจตนา แต่ตามข้อเท็จจริงเรื่องนี้ เราจำต้องยิงคนร้ายซึ่งเงื้อมมือจะฟันศีรษะอันเป็นการหมายป้องชีวิตเรา เป็นภยันตรายซึ่งใกล้ จะถึง และเรากระทำไปเพื่อหยุดยั้งการกระทำ ย่อมเป็นการป้องกันพอสมควรแก่เหตุ การ กระทำของเราจึงเป็นการกระทำโดยมีสิทธิ ซึ่งเรียกว่า “สิทธิป้องกันตัวเอง” ย่อมไม่เป็นความผิด หรือต้องรับโทษแต่อย่างใด สิทธิป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมายเช่นนี้ มิได้จำกัดแต่เฉพาะป้องกัน ตนเอง แต่อาจเป็นการป้องกันผู้อื่นด้วย ซึ่งจะต้องศึกษาในวิชากฎหมายอาญาโดยเฉพาะ

(2) **กรณีซึ่งกฎหมายยกเว้นโทษให้** เป็นกรณีซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นการกระทำ ความผิด แต่ไม่ต้องรับโทษ ได้แก่ กรณีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(ก) การกระทำโดยจำเป็น ได้แก่ การกระทำความผิดด้วยความจำเป็น เพราะ อยู่ในบังคับหรือภายใต้อำนาจ ซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือขัดขืนได้ เช่น ก. ใช้ปืนจู่จับบังคับให้ ข. เอายาพิษใส่ในอาหารให้ ค. รับประทาน โดยรู้ว่าถ้าไม่ทำตามจะยิ่งเสียให้ตาย ดังนี้ ถ้า ข. ตกอยู่ในภาวะซึ่งไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยง หรือขัดขืนได้ ข. จำต้องกระทำไปตามความต้องการ ของ ก. ถือว่า ข. ได้กระทำผิดโดยจำเป็น ไม่เกินสมควรแก่เหตุ ข. ไม่ต้องรับโทษ

นอกจากนี้ กระทำความผิดด้วยความจำเป็นอาจจะเกิดขึ้น เพราะเพื่อให้ตนเอง หรือผู้อื่นพ้นจากภยันตรายที่ใกล้จะถึง และไม่สามารถหลีกเลี่ยงให้พ้นโดยวิธีอื่นใดได้ เมื่อภยันตรายนั้นตนมิได้ก่อให้เกิดขึ้นเพราะความผิดของตน เช่น เกิดเพลิงไหม้ขึ้นในบ้านหลังหนึ่ง มีเด็กติดอยู่ในบ้านไม่สามารถออกมาได้ เราจึงพังประตูบ้านหลังนั้นเข้าไปช่วยเหลือนักออกมา ดังนี้ จะเห็นว่าตามปกติการพังประตูบ้านของคนอื่นเป็นความผิดอาญาฐานทำให้เสียทรัพย์ ต้องรับโทษตามกฎหมาย สำหรับความผิดนั้น แต่ข้อเท็จจริงในคดีนี้ เราพังประตูเพื่อช่วยเหลือนักให้พ้นจากภยันตรายที่ใกล้จะถึง จึงเป็นการกระทำความผิดโดยจำเป็น เราไม่ต้องรับโทษ

(ข) บุคคลซึ่งกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบหรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น เช่น การกระทำความผิดของคนวิกลจริตจนไม่สามารถบังคับตนเองได้ หรือกระทำความผิดในขณะที่มีเมามัวเพราะเสพสุราหรือสิ่งเมาอย่างอื่น โดยผู้เสพไม่รู้ว่าสิ่งนั้นจะทำให้มีเมามัว หรือได้ถูกขี้ใจให้เสพ แต่ถ้าผู้กระทำความผิดสมัครใจเสพเอง หรือเสพทั้ง ๆ ที่รู้ว่า สิ่งนั้นจะทำให้มีเมามัว ดังนี้จะยกขึ้นเป็นข้อแก้ตัวเพื่ออ้างเป็นเหตุไม่รับโทษไม่ได้

(ค) เด็กอายุยังไม่เกินเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ

(ง) เด็กอายุกว่าเจ็ดปี แต่ยังไม่เกินสิบสี่ปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ แต่ให้ศาลมีอำนาจที่จะดำเนินการตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

(จ) ความผิดฐานลักทรัพย์ วิวางทรัพย์ ฉ้อโกง โกงเจ้าหนี้ ยักยอก รับของโจร ทำให้เสียทรัพย์และบุกรุก ถ้าเป็นการกระทำที่สามมีกระทำต่อภรรยา หรือภรรยากระทำต่อสามี ผู้กระทำไม่ต้องรับโทษ

(ฉ) การกระทำตามคำสั่งของเจ้านักงาน แม้คำสั่งนั้นจะไม่ชอบด้วยกฎหมาย ถ้าผู้กระทำมีหน้าที่หรือเพื่อโดยสุจริตว่ามีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ เว้นแต่จะรู้ว่าคำสั่งซึ่งมิชอบด้วยกฎหมาย

(3) กรณีซึ่งกฎหมายลดหย่อนผ่อนโทษให้ ได้แก่ กรณีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(ก) ผู้ใดบันดาลโทสะ โดยถูกข่มเหงอย่างร้ายแรงด้วยเหตุไม่เป็นธรรม จึงกระทำความผิดต่อผู้ข่มเหงในขณะนั้น ศาลจะลงโทษผู้นั้นน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้

(ข) ผู้ใดอายุกว่าสิบสี่ปี แต่ยังไม่เกินสิบเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ถ้าศาลเห็นสมควรพิพากษาลงโทษ ก็ให้ลดมาตราส่วนโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น ลงกึ่งหนึ่ง

(ค) ผู้ใดอายุกว่าสิบเจ็ดปี แต่ยังไม่เกินยี่สิบปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติ เป็นความผิด ถ้าศาลเห็นสมควรจะลดมาตรฐานโทษที่กำหนดไว้ สำหรับความผิดนั้นลงหนึ่งใน สามหรือกึ่งหนึ่งก็ได้

(ง) ความผิดฐานลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฉ้อโกง โกงเจ้าหนี้ ยักยอก รับของโจร ทำให้เสียทรัพย์ และบุกรุก ถ้าเป็นการกระทำที่ผู้บุกรุก คือ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ทวด กระทำต่อผู้สืบสันดาน คือ ลูก หลาน หลาน ลื้อ หรือผู้สืบสันดานกระทำต่อผู้บุกรุก หรือพี่น้อง ร่วมบิดามารดาเดียวกันกระทำต่อกัน กรณีนี้ ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ สำหรับ ความผิดนั้นเพียงใดก็ได้

(จ) เมื่อปรากฏว่ามีเหตุบรรเทาโทษ ได้แก่ ผู้กระทำผิดเป็นผู้เฝ้าเวลาเบาปัญญา ตกอยู่ในความทุกข์สาหัส มีคุณความดีมาแต่ก่อน รู้สึกความผิดและพยายามบรรเทาผลร้ายแห่ง ความผิดนั้น ลุแก่โทษต่อเจ้าพนักงาน หรือให้ความรู้แก่ศาลอันเป็นประโยชน์แก่การพิจารณา หรือเหตุอื่นที่ศาลเห็นว่าลักษณะทำนองเดียวกัน กรณีต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าศาลเห็นสมควรจะลดโทษ ไม่เกินกึ่งหนึ่งของโทษที่จะลงต่อผู้กระทำความผิดนั้นก็ได้ ในทางปฏิบัติแล้ว การลดโทษ ศาล มักจะลดโทษกึ่งหนึ่ง หนึ่งในสามหรือหนึ่งในสี่ แล้วแต่พฤติการณ์ในคดี แต่ในบางกรณี การลุแก่ โทษ หรือการรับสารภาพว่าได้กระทำความผิดจริงนั้น หากศาลเห็นว่ารับสารภาพเพราะจำนน ต่อพยาน ศาลอาจไม่ลดโทษให้เลยก็ได้

ข้อแตกต่างระหว่างความผิดทางอาญาและความรับผิดทางแพ่ง

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นได้ว่ากฎหมายอาญามีวัตถุประสงค์ที่จะคุ้มครองความ ปลอดภัย และรักษาความสงบเรียบร้อยตลอดจนมีศีลธรรมอันดีของประชาชน ส่วนกฎหมายแพ่ง นั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะคุ้มครองสิทธิและหน้าที่ของเอกชน ดังนั้น กฎหมายทั้งสองจึงมีข้อแตกต่าง กันที่สำคัญดังต่อไปนี้

(1) การกระทำที่เป็นความผิดอาญา ก่อให้เกิดความเสียหาย และกระทบกระเทือนต่อ ความสงบเรียบร้อยของชุมชน หรือสังคม

ส่วนการกระทำซึ่งก่อให้เกิดความรับผิดทางแพ่ง เป็นเรื่องระหว่างเอกชนต่อเอกชน ด้วยกันเองเท่านั้น ไม่มีผลเสียหายต่อสังคมแต่อย่างใด

(2) กฎหมายอาญา มีวัตถุประสงค์ที่จะลงโทษผู้กระทำผิด ฉะนั้น เมื่อผู้กระทำผิดตายลง การลงโทษก็ต้องระงับไปด้วยเพราะไม่มีตัวผู้ที่จะต้องถูกลงโทษเสียแล้ว

ส่วนความรับผิดทางแพ่ง เป็นเรื่องการบังคับให้ชำระหนี้ และการชดใช้ค่าสินไหมทดแทน ความเสียหาย จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของบุคคล ดังนั้น เมื่อผู้ที่จะต้องรับผิดในทาง แพ่งตายลง ความรับผิดทางแพ่ง จึงตกทอดไปยังทายาท ยกเว้นจะเป็นเรื่องเฉพาะตัวของผู้ตาย

(3) การกระทำที่จะเป็นความผิดทางอาญา ต้องกระทำโดยเจตนาเว้นแต่จะเป็นกรณีที่ถูกหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง ให้รับผิดเมื่อได้กระทำโดยประมาท หรือบัญญัติให้รับผิดแม้กระทำโดยไม่มีเจตนา

ส่วนความรับผิดในทางแพ่งนั้น ไม่ว่าจะกระทำโดยเจตนา หรือประมาท ผู้กระทำก็ต้องรับผิดทั้งนั้น

(4) กฎหมายอาญาต้องตีความโดยเคร่งครัด ถ้าไม่มีกฎหมายยอมไม่มีความผิด และไม่มีโทษ เพราะกฎหมายอาญามีโทษรุนแรง มีผลกระทบต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ และทรัพย์สินของผู้กระทำผิด การใช้กฎหมายอาญาจึงต้องตีความโดยเคร่งครัด กล่าวคือ จะต้องตีความอย่างแคบตามตัวอักษรเท่านั้น ในกรณีที่ไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด หรือในกรณีเป็นที่สงสัยศาลจะตีความโดยขยายความเป็นผลร้ายไปลงโทษหรือเพิ่มโทษแก่ผู้กระทำผิดไม่ได้

ในทางแพ่ง หลักเรื่องการตีความโดยเคร่งครัดไม่มีกฎหมายแพ่ง จะต้องตีความตามตัวอักษร หรือตามเจตนารมณ์ของบทบัญญัติแห่งกฎหมายนั้น ๆ

(5) สภาพบังคับของกฎหมายอาญาคือโทษ โทษในทางอาญาเรียงตามลำดับความหนักเบา คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน

ส่วนสภาพบังคับในทางแพ่งนั้นเป็นการบังคับให้ชำระหนี้ และชดใช้ค่าสินไหมทดแทน

(6) ความผิดทางอาญา ส่วนใหญ่ไม่อาจยอมความได้ เว้นแต่ความผิดต่อส่วนตัว หรือที่ถูกหมายบัญญัติว่า ความผิดอันยอมความได้ เช่น ความผิดฐานหมิ่นประมาท ความผิดฐานลักขโมย เป็นต้น เหตุผลก็คือ ความผิดทางอาญา ถือเป็นการทำลายความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เป็นการทำให้เกิดความเสียหายแก่สังคม ผู้เสียหายจึงไม่อาจยกเว้นความรับผิดให้แก่ผู้กระทำผิด ยกเว้นในกรณีที่เป็นความผิดต่อส่วนตัว ซึ่งมีลักษณะเป็นการกระทำผิดต่อผู้เสียหายโดยเฉพาะเท่านั้น

ส่วนความรับผิดในทางแพ่งนั้น คู่กรณีอาจตกลงยกเว้นความรับผิด หรือตกลงระงับข้อพิพาทไม่นำคดีขึ้นฟ้องร้องศาล หรือแม้แต่ฟ้องร้องศาลไปแล้ว ก็อาจจะตกลงประนีประนอมยอมความกันได้เสมอ

(7) ตามกฎหมายอาญา หากมีผู้ร่วมกระทำผิดหลายคน ผู้ร่วมกระทำผิดเหล่านั้น อาจมีความรับผิดมากน้อยแตกต่างกันตามลักษณะของการเข้าร่วม เช่น ถ้าเป็นผู้ลงมือกระทำผิด ก็คือเป็นตัวการ ต้องระวางโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น ถ้าเป็นผู้ก่อให้เกิดผู้อื่นกระทำความผิดโดยการใช้ บังคับ ชูขี้อู้อู จ้างวาน ก็ถือว่าเป็นผู้ใช้ให้กระทำความผิด ต้องรับโทษเสมือนเป็นตัวการ ถ้าเพียงแต่ช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกในการที่ผู้อื่นกระทำความผิด ก็เป็นผู้สนับสนุน ต้องระวางโทษสองในสามของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดที่ได้สนับสนุนนั้น

ส่วนความรับผิดชอบทางแพ่ง ผู้ที่ร่วมกันก่อหนี้ ร่วมกันทำผิดสัญญา หรือร่วมกันทำละเมิด จะต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อเจ้าหนี้ หรือผู้ที่ได้รับความเสียหาย

(4) **กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา** เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายมหาชน เพราะเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยวิธีปฏิบัติของเจ้าพนักงานของรัฐ เพื่อเอาตัวผู้กระทำความผิดตามกฎหมายอาญามาสงโทษ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติถึงหลักเกณฑ์ในการจับกุม ผู้กระทำความผิด การสืบสวน สอบสวนคดีอาญา การฟ้องคดีอาญา การพิจารณาและพิพากษาคดีอาญา และการบังคับคดีอาญา

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยในปัจจุบัน คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2477 ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติมครั้งสุดท้าย โดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 10) พ.ศ. 2522

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แบ่งออกเป็น 7 ภาค คือ

ภาค 1 ข้อความเบื้องต้น กล่าวถึงหลักทั่วไป อำนาจพนักงานสอบสวนและศาล การฟ้องคดีอาญา และคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา หมายถึง เรียก และหมายอาญา จับ ชั่ง จำคุก คั้น ปล่อยชั่วคราว

ภาค 2 สอบสวน กล่าวถึงหลักทั่วไป การสอบสวนสามัญ การชันสูตรพลิกศพ

ภาค 3 วิธีพิจารณาในศาลชั้นต้น กล่าวถึง การฟ้องคดีอาญา และการไต่สวนมูลฟ้อง การพิจารณาคำพิพากษา และคำสั่ง

ภาค 4 อุทธรณ์ และฎีกา กล่าวถึงหลักทั่วไป การพิจารณาคำพิพากษา และคำสั่งชั้นศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา

ภาค 5 พยานหลักฐาน กล่าวถึงหลักทั่วไป พยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ ผู้ชำนาญการพิเศษ

ภาค 6 การบังคับคดีตามคำพิพากษาและคำธรรมเนียม

ภาค 7 อภัยโทษ เปลี่ยนโทษหนักเป็นเบา และลดโทษ

หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

เมื่อเกิดมีการกระทำความผิดกฎหมายอาญาเกิดขึ้น การดำเนินคดีอาญา เพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องร้องให้ศาลพิจารณาพิพากษาลงโทษให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย อาจกระทำได้ 2 ทาง กล่าวคือ โดยผู้เสียหายยื่นฟ้องคดีต่อศาลด้วยตนเองทางหนึ่ง และโดยผู้เสียหายมอบคดีให้เจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ดำเนินคดีแทนให้อีกทางหนึ่ง แต่ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินคดีในทางใดก็ตาม หลักเกณฑ์และวิธีการตลอดจนขั้นตอนต่าง ๆ ในการดำเนินคดี เพื่อบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายอาญานั้น ก็ต้องปฏิบัติไปภายใต้หลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎหมายฝ่ายวิธีสบัญญัติ คือ บทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

(1) กรณีผู้เสียหายยื่นฟ้องผู้กระทำต่อศาลด้วยตนเอง ในกรณีเช่นนี้ เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของจำเลยมิให้ต้องถูกกระทบกระเทือนอันเนื่องมาจากการกลั่นแกล้ง ฟ้องร้องกันโดยปราศจากมูลความผิดอาญา กฎหมายจึงกำหนดให้ศาลต้องทำการไต่สวนมูลฟ้องของโจทก์ก่อนว่าคดีของโจทก์มีมูลพอที่ศาลควรจะประทับรับฟ้องไว้พิจารณาหรือไม่ หากผลการไต่สวนมูลฟ้องปรากฏว่าคดีไม่มีมูลเป็นความผิดอาญา ศาลก็จะไม่ประทับรับฟ้องไว้พิจารณาให้เป็นคดีเด็ดร้อนแก่จำเลยโดยไม่จำเป็น แต่ถ้าผลแห่งการไต่สวนมูลฟ้องพยานโจทก์บ่งชี้ว่าการกระทำของจำเลยมีมูลเป็นความผิด กฎหมายอาญาในกรณีเช่นนี้ ศาลก็จะประทับรับฟ้องของโจทก์ไว้พิจารณาแล้วหมายเรียกตัวจำเลยมาแก้คดีต่อไป จากนั้นก็เป็นการดำเนินคดีในชั้นพิจารณาของศาล ซึ่งจะต้องดำเนินการต่าง ๆ เช่นเดียวกับกรณีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

(2) กรณีที่ผู้เสียหายมอบคดีให้เจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ดำเนินคดีแทนให้ ในกรณีเช่นนี้ เกิดขึ้นเพราะผู้เสียหายไม่ประสงค์จะดำเนินการฟ้องร้องผู้กระทำผิดต่อศาลด้วยตนเอง ผู้เสียหายก็อาจจะไปร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน เพื่อมอบคดีให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารในกระบวนการยุติธรรมของรัฐ อันได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจและพนักงานอัยการดำเนินคดีแทนให้ก็ได้ ซึ่งในการดำเนินคดีโดยเจ้าพนักงานของรัฐเช่นนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้กำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนการปฏิบัติดังต่อไปนี้

(ก) การร้องทุกข์และการกล่าวโทษ ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “การแจ้งความ” นั้นเอง การร้องทุกข์และการกล่าวโทษเป็นการแจ้งให้ตำรวจในฐานะเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมฝ่ายแรกที่สุดได้ทราบว่ามีกรกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น โดยจะรู้ตัวผู้กระทำผิดหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้ดำเนินคดีต่อไป

(ข) การสืบสวนสอบสวนและจับกุมผู้ต้องหาว่าได้กระทำผิด เมื่อตำรวจรับทราบว่ามีกรกระทำผิดเกิดขึ้นแล้ว ตำรวจจะต้องออกไปตรวจสถานที่เกิดเหตุเพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานต่าง ๆ เพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิดซึ่งเรียกว่า “การสืบสวน” ส่วน “การสอบสวน” นั้น เป็นการรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อจะเอาตัวผู้กระทำผิดมาฟ้องร้องให้ศาลพิพากษาลงโทษ และเมื่อผลของการสืบสวนสอบสวนดังกล่าว พยานหลักฐานบ่งชี้ว่าใครเป็นผู้กระทำผิด ตำรวจก็จะดำเนินการจับกุมผู้ต้องหาว่ากระทำผิดมาดำเนินคดีต่อไป

(ค) การสรุปสำนวนการสอบสวนของพนักงานสอบสวน เมื่อตำรวจในฐานะพนักงานสอบสวนได้ดำเนินการสอบสวนคดีเสร็จเรียบร้อยแล้ว พนักงานสอบสวนต้องสรุปสำนวนการสอบสวนแล้วทำความเห็นว่า ควรงดการสอบสวน ควรสั่งไม่ฟ้อง หรือควรสั่งฟ้องส่งไปยังพนักงานอัยการ พร้อมทั้งสำนวนการสอบสวน

(ง) การพิจารณาตรวจสอบสำนวนการสอบสวนของพนักงานอัยการ เมื่อพนักงานอัยการตรวจสอบสำนวนการสอบสวนแล้วพนักงานอัยการมีอำนาจดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) อำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนทำการสอบสวนเพิ่มเติม กล่าวคือ หากพนักงานอัยการเห็นว่าพยานหลักฐานที่ตำรวจในฐานะพนักงานสอบสวนรวบรวมมาในสำนวนการสอบสวน ยังไม่ครบถ้วนเพียงพอที่จะพิจารณาได้ว่า สมควรสั่งฟ้อง หรือสั่งไม่ฟ้อง เพราะยังมีพยานหลักฐานอย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายอย่าง ยังเป็นที่เคลือบแคลงสงสัยไม่กระจ่างชัด พนักงานอัยการก็มีอำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติม ให้ครบถ้วนกระจ่างชัดลงไป แล้วส่งสำนวนกลับคืนมาเพื่อจะได้พิจารณาสั่งต่อไปได้

(2) อำนาจในการสั่งไม่ฟ้อง กล่าวคือ ถ้าพนักงานอัยการเห็นว่าพยานหลักฐานตามที่พนักงานสอบสวนได้รวบรวมมา หรือตามที่ได้สั่งให้สอบสวนเพิ่มเติมแล้ว ปรากฏว่าการกระทำของผู้ต้องหาไม่เป็นความผิดตามกฎหมายอาญาก็ดี หรือพยานหลักฐานอ่อน ไม่เพียงพอที่จะพิสูจน์ความผิดของผู้ต้องหาได้ก็ดี พนักงานอัยการก็จะมีคำสั่งไม่ฟ้องผู้ต้องหานั้น ผู้ต้องหาที่จะได้รับการปล่อยตัวเป็นอิสระ

ในกรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องผู้ต้องหา และคดีอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้พนักงานอัยการรีบส่งสำนวนการสอบสวน พร้อมกับคำสั่งไปเสนอรอรับตีพิมพ์ตรวจรองอธิบดีกรมตำรวจ หรือผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจ ถ้าเป็นคดีที่อยู่ในเขตจังหวัดอื่น ให้เสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อพิจารณาสั่งตามที่เห็นสมควรต่อไป หากผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวมีความเห็นแย้งกับคำสั่งของพนักงานอัยการ ก็ให้ส่งสำนวนการสอบสวนพร้อมทั้งความเห็นที่แย้งกันนี้ไปให้อธิบดีกรมอัยการเป็นผู้ชี้ขาด

(3) อำนาจในการสั่งฟ้องและฟ้องผู้กระทำผิดต่อศาล กล่าวคือ หากพยานหลักฐานตามสำนวนการสอบสวนและตามที่ได้สั่งให้สอบสวนเพิ่มเติมมีหลักฐานมั่นคงพอที่จะพิสูจน์ความผิดของผู้ต้องหาได้ พนักงานอัยการก็จะดำเนินการสั่งฟ้องและนำตัวผู้กระทำผิดไปฟ้องศาลต่อไป ในกรณีเช่นนี้ พนักงานอัยการมีฐานะเป็นโจทก์ ซึ่งต้องเขียนคำฟ้องไปยื่นต่อศาล เมื่อศาลประทับรับฟ้องไว้พิจารณาแล้ว พนักงานอัยการมีหน้าที่นำพยานหลักฐานเข้าสืบเพื่อพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า ได้มีการกระทำผิดขึ้นจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำผิดนั้น เพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาลงโทษจำเลย ตามกฎหมายต่อไป

(จ) การพิจารณาพิพากษาคดีของศาล มีกระบวนการหรือขั้นตอนการปฏิบัติดังต่อไปนี้

(1) การประทับฟ้องไว้พิจารณา หากเป็นคดีซึ่งราษฎรเป็นโจทก์ยื่นฟ้องคดีเอง ก่อนที่ศาลจะประทับฟ้องไว้พิจารณา ศาลจะต้องดำเนินการไต่สวนมูลฟ้องเสียก่อน หากคดี

มีมูลเป็นความผิดกฎหมายอาญา ศาลจึงประทับฟ้องไว้พิจารณา หากผลการไต่สวนมูลฟ้องปรากฏว่าคดีไม่มีมูล ศาลจะไม่ประทับฟ้องไว้พิจารณา ส่วนคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ฟ้องปกติศาลจะประทับฟ้องไว้พิจารณาโดยไม่ต้องไต่สวนมูลฟ้องก่อน เหมือนกรณีราษฎรเป็นโจทก์ฟ้องคดีเอง เว้นแต่ศาลเห็นสมควรจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้ และเมื่อศาลประทับฟ้องแล้ว ศาลก็นัดสอบคำให้การจำเลยต่อไป

(2) การสอบคำให้การจำเลย เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ศาลจะอ่านอธิบายฟ้องให้จำเลยฟังว่า โจทก์ฟ้องกล่าวหาว่าจำเลยได้กระทำความผิด และขอให้ลงโทษในข้อหาใดบ้าง แล้วศาลจะถามจำเลยว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้ข้อหาข้อใดบ้าง เพื่อจะได้จัดคำให้การของจำเลยไว้ รวมเข้าสำนวนคดีของศาล

หากจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิจารณาคดีทันทีโดยไม่ต้องสืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ เว้นแต่ในกรณีที่มีข้อหาในความผิด ซึ่งจำเลยรับสารภาพนั้น กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำไว้ ให้จำคุกตั้งแต่ห้าปีขึ้นไป หรือโทษสถานหนักกว่านั้น ศาลต้องฟังพยานหลักฐานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง จึงพิพากษาลงโทษจำเลยได้ หากจำเลยให้การปฏิเสธข้อต่อสู้คดี ศาลก็จะนัดสืบพยานโจทก์ต่อไป

(3) การสืบพยานโจทก์ เมื่อถึงวันนัดสืบพยานโจทก์ โจทก์มีหน้าที่ต้องนำพยานหลักฐาน ไม่ว่าจะพยานบุคคล พยานวัตถุ หรือพยานเอกสารต่าง ๆ มาสืบแสดงต่อศาล เพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย และการสืบพยานโจทก์ โดยปกติจะต้องกระทำโดยเปิดเผย เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าฟังการพิจารณาได้ ทั้งจะต้องกระทำต่อหน้าจำเลยด้วย เพื่อเป็นหลักประกันว่า จำเลยจะได้รับพิจารณาคดีอย่างเที่ยงธรรม และในการสืบพยานโจทก์ ศาลต้องให้โอกาสจำเลยและทนายจำเลยมีสิทธิถามค้านเพื่อทำลายน้ำหนักคำพยานโจทก์ได้ด้วย

(4) การสืบพยานจำเลย เมื่อสืบพยานโจทก์หมดแล้ว จำเลยมีสิทธินำพยานหลักฐานของตนเข้าสืบบ้าง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ของตนเอง หรืออาจจะนำสืบพยานหลักฐานต่าง ๆ เพื่อทำลายน้ำหนักของพยานโจทก์ก็ได้ และในการสืบพยานจำเลยเช่นว่านี้ ฝ่ายโจทก์ก็ชอบที่จะมีสิทธิซักค้านเพื่อทำลายน้ำหนักคำพยานจำเลยได้เช่นเดียวกัน

(5) การพิพากษาคดีของศาล เมื่อโจทก์จำเลยนำพยานหลักฐานเข้าสืบ จนจบสิ้นกระแสความแล้ว คดีเป็นอันเสร็จการพิจารณา จากนั้นศาลก็จะได้พิเคราะห์พยานหลักฐานของโจทก์จำเลยเพื่อทำคำพิพากษา วินิจฉัยชี้ขาดต่อไป ซึ่งการวินิจฉัยคดีอาญานั้นมีหลักสำคัญอยู่ว่าศาลจะพิพากษาลงโทษจำเลยต่อเมื่อใช้ดุลพินิจวินิจฉัยชี้ขาดน้ำหนักพยานหลักฐานทั้งปวงแล้วแน่ใจว่ามีการกระทำความผิดเกิดขึ้นจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น หากมีความสงสัยว่าจำเลยอาจมิได้กระทำความผิด ศาลต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย กล่าวคือ ต้องพิพากษายกฟ้องปล่อยจำเลยพ้นข้อหาไป

(6) การอุทธรณ์ ฎีกา เมื่อศาลชั้นต้นอ่านคำพิพากษาแล้ว โจทก์หรือจำเลยที่ไม่เห็นพ้องด้วยกับคำพิพากษาของศาลชั้นต้น มีสิทธิที่จะอุทธรณ์ได้ภายในกำหนด 15 วัน นับแต่วันอ่านคำพิพากษาศาลชั้นต้น และต่อมาเมื่อศาลอุทธรณ์พิพากษาคดีแล้วฝ่ายใดที่ไม่เห็นพ้องด้วยกับคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ย่อมมีสิทธิฎีกาได้ภายในกำหนด 1 เดือน นับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ต่อเมื่อศาลฎีกาตัดสินชี้ขาดอย่างไรแล้ว คดีย่อมถึงที่สุด และยุติไปตามคำพิพากษาฎีกา อย่างไรก็ตาม กฎหมายยังเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกพิพากษาให้ต้องรับโทษ หรือผู้ที่มีประโยชน์เกี่ยวข้องมูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวต่อพระมหากษัตริย์ ขอรับพระราชทานอภัยโทษได้ โดยต้องยื่นต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

(จ) การบังคับคดี ในคดีอาญา หากผลแห่งคดีเมื่อถึงที่สุด เป็นการพิพากษายกฟ้อง ปล่อยจำเลยพ้นข้อหา ก็ไม่มีปัญหาการบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษาแต่อย่างใด หากจำเลยต้องคุมขังอยู่ในระหว่างพิจารณา จำเลยนั้นก็จะได้รับการปลดปล่อยตัวคืนสู่อิสรภาพไป แต่ถ้าผลแห่งคดีเมื่อถึงที่สุดเป็นการพิพากษาลงโทษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีพิพากษาลงโทษ ประหารชีวิต หรือจำคุก จำเลยก็ถูกเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม ฝ่ายสุดท้ายคือ “เจ้าหน้าที่ฝ่ายราชทัณฑ์” ดำเนินการบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษาต่อไป กล่าวคือ หากต้องคำพิพากษา ประหารชีวิต ก็จะดำเนินการประหารชีวิตไปตามคำพิพากษา หากต้องโทษจำคุก ก็จะดำเนินการควบคุมตัวผู้ต้องโทษไว้ในเรือนจำ จนครบกำหนดโทษตามคำพิพากษา และในระหว่างควบคุมตัวผู้ต้องโทษนั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายราชทัณฑ์ยังมีหน้าที่ฝึกอาชีพ ดัดนิสัย รวมตลอดทั้งการให้การศึกษาอบรมเพื่อให้ผู้ต้องโทษสำนึกผิด รู้จักบาปบุญคุณโทษ เพื่อว่าเมื่อพ้นโทษตามคำพิพากษาแล้ว จะได้มีโอกาสประกอบสัมมาอาชีพ กลับตัวเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติต่อไป

(5) **กฎหมายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม** คือ กฎหมายที่ว่าด้วยการจัดตั้งศาลและว่าด้วยอำนาจในการพิจารณาคดีของศาลและของผู้พิพากษา

กฎหมายพระธรรมนูญศาลยุติธรรมของไทยในปัจจุบัน คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 ซึ่งต่อมาถูกแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม พระธรรมนูญศาลยุติธรรม หลายฉบับ ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2522

บทบัญญัติแห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. **แบ่งแยกงานของกระทรวงยุติธรรมออกเป็น 2 ฝ่าย คือ**

ก. **ฝ่ายงานธุรการของศาล** เช่น การจัดตั้งหรือยุบเลิกศาล งานด้านการเงิน การทำบัญชี เก็บและรักษาพัสดุ การทำงบประมาณประจำปี การบรรจุแต่งตั้งข้าราชการประจำศาล ฯลฯ เป็นต้น งานธุรการต่าง ๆ เหล่านี้ กฎหมายกำหนดให้เป็นงานซึ่งอยู่ในหน้าที่รับผิดชอบของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ข. ฝ่ายงานตุลาการ คือ การพิจารณาคดี รวมตลอดถึงการที่จะมีคำสั่งหรือพิพากษา บังคับคดีให้เสร็จเด็ดขาดไป ซึ่งกำหนดให้อยู่ในดุลพินิจของศาลโดยเฉพาะ โดยมีประธานศาลฎีกา เป็นประมุขสูงสุดของฝ่ายตุลาการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือ ก้าวก้าวยางฝ่ายตุลาการไม่ได้ โดยถือเป็นหลักการที่สำคัญว่า “ตุลาการต้องมีอิสระในการ พิจารณาพิพากษาอรรถคดี”

2. ศาลยุติธรรม แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ

ก. ศาลชั้นต้น

ข. ศาลอุทธรณ์

ค. ศาลฎีกา

การแบ่งศาลออกเป็น 3 ชั้นดังกล่าว ก็เพื่อที่จะให้มีการกลั่นกรองการพิจารณาพิพากษา คดีให้ดำเนินไปอย่างรอบคอบ โดยกำหนดให้คู่ความเริ่มต้นคดีที่ศาลชั้นต้นก่อน เมื่อศาลชั้นต้น มีคำสั่งหรือคำพิพากษาอย่างไรแล้ว หากคู่ความไม่เห็นพ้องด้วยก็อาจอุทธรณ์คำสั่งหรือคำ พิพากษานั้นไปให้ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยชี้ขาดได้และเมื่อศาลอุทธรณ์วินิจฉัยชี้ขาดแล้ว คู่ความ ฝ่ายใดซึ่งยังไม่พอใจหรือมีข้อโต้แย้งก็อาจยื่นฎีกาโต้แย้งคำสั่งหรือคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ ไปให้ศาลฎีกา ซึ่งเป็นศาลสูงสุดวินิจฉัยชี้ขาดได้อีก ต่อเมื่อศาลฎีกาวินิจฉัยชี้ขาดแล้วจึงจะถือว่า คดีถึงที่สุด ซึ่งคู่ความจะต้องยอมรับ ไม่อาจที่จะโต้แย้งคำสั่ง หรือคำพิพากษาของศาลฎีกาได้อีก คดีนี้จะยื่นอุทธรณ์ คำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นได้หรือไม่ และคดีนี้จะยื่นฎีกาคำพิพากษา หรือคำสั่งศาลอุทธรณ์ได้หรือไม่ มีกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญาบัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง จะทราบรายละเอียดได้ด้วยการศึกษากฎหมายดังกล่าวนี้ ๆ โดยเฉพาะ

ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา มีอยู่อย่างละ 1 ศาล ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร

ศาลชั้นต้นอันเป็นศาลเริ่มคดีนั้นเพื่อความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาคดี จึงได้ จัดตั้งศาลชั้นต้นขึ้นกระจัดกระจายครอบคลุมพื้นที่ทั่วราชอาณาจักร ได้แก่

ก. สำหรับในเขตกรุงเทพมหานคร มีศาลต่าง ๆ ดังนี้

1. ศาลแขวงมี 3 ศาล คือ ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ และศาล-
แขวงธนบุรี

2. ศาลแพ่งและศาลแพ่งธนบุรี

3. ศาลจังหวัดมีนบุรี

4. ศาลอาญา และศาลอาญาธนบุรี

ข. สำหรับจังหวัดอื่น นอกเขตกรุงเทพมหานครมีศาลต่าง ๆ ดังนี้

1. ศาลแขวง

2. ศาลจังหวัด

ศาลจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่นอกเขตกรุงเทพมหานคร จะมีอยู่ทุกจังหวัดทั่วประเทศไทย จังหวัดละ 1 ศาล เป็นอย่างน้อย แต่บางจังหวัด อาจจะมีศาลจังหวัด 2 ศาล เช่น จังหวัดชุมพร นอกจากจะมีศาลจังหวัดชุมพร แล้วยังมีศาลจังหวัดหลังสวน ตั้งอยู่ที่อำเภอหลังสวนอีกด้วย หรือจังหวัดตาก มีศาลจังหวัดตาก และที่อำเภอแม่สอดในจังหวัดตากนั่นเอง ยังมีศาลจังหวัดแม่สอดด้วย ฯลฯ เป็นต้น ศาลจังหวัดมีอำนาจพิจารณาพิพากษาได้ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา แต่ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีคดีมากเป็นพิเศษ จึงได้แยกงานคดีแพ่ง ให้ไปฟ้องศาลแพ่ง กับศาลแพ่งธนบุรี ส่วนคดีอาญาก็ให้ศาลอาญาธนบุรี พิจารณาพิพากษา

ส่วนศาลแขวงต่าง ๆ ตั้งขึ้นมาโดยให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อแบ่งเบาภาระของศาลแพ่ง ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญา ศาลอาญาธนบุรี และศาลจังหวัด แล้วแต่กรณี โดยในปัจจุบันกฎหมายกำหนดให้ศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง ทุนทรัพย์ ไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท คดีอาญาอัตราโทษอย่างสูงจำคุกไม่เกินสามปี ปรับไม่เกินหกหมื่นบาท

นอกจากศาลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ในประเทศไทยยังมีศาลชั้นต้น ที่สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม คือ ศาลคดีเด็กและเยาวชน ซึ่งมีได้จัดตั้งขึ้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม แต่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 เป็นศาลสำหรับพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน (บุคคลที่มีอายุยังไม่ถึง 18 ปีบริบูรณ์) โดยเฉพาะทั้งทางแพ่งและทางอาญา ในขณะนี้ ศาลคดีเด็กและเยาวชนในประเทศไทยมีเพียง 5 แห่งเท่านั้น คือ

1. ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ตั้งอยู่ที่กรุงเทพมหานคร
2. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา
3. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่
4. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ที่จังหวัดสงขลา
5. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี

ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางหรือศาลคดีเด็กและเยาวชนในต่างจังหวัด มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีดังต่อไปนี้

1. คดีอาญาที่เด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดในจังหวัดที่ตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนแห่งนั้น หรือที่เด็กหรือเยาวชนมีถิ่นที่อยู่ปกติในจังหวัดที่ตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนแห่งนั้น
2. คดีแพ่งเกี่ยวกับผู้เยาว์ที่จะต้องบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตราต่าง ๆ ที่ระบุไว้ 32 มาตรา (ระบุไว้ในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2506) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองของผู้เยาว์ หรือเกี่ยวกับสิทธิในครอบครัว หรือสิทธิเกี่ยวกับสภาพบุคคล เช่น บิดาขอขายที่ดินของผู้เยาว์แทนผู้เยาว์ หรือขอตั้งผู้ปกครองผู้เยาว์ ในกรณีที่บิดามารดาของผู้เยาว์ถึงแก่กรรม เป็นต้น

นอกจากศาลคดีเด็กและเยาวชนนี้แล้ว ยังมีศาลแรงงานซึ่งเป็นศาลที่มีได้จัดตั้งขึ้นตาม พระธรรมนูญศาลยุติธรรม แต่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 ศาลแรงงานเป็นศาลที่พิจารณาคดีแรงงานที่เป็นข้อขัดแย้งระหว่าง นายจ้างกับลูกจ้างตามสัญญาจ้างแรงงาน หรือเกี่ยวกับสิทธิของนายจ้างและลูกจ้างตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน และกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์

คำว่า ศาลแรงงาน หมายความว่า ศาลแรงงานกลาง ศาลแรงงานภาค หรือศาลแรงงานจังหวัด

ศาลแรงงานกลาง จัดตั้งขึ้นในกรุงเทพมหานคร มีเขตอำนาจตลอดกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดปทุมธานี

ศาลแรงงานภาค จะจัดตั้งศาลแรงงานภาคขึ้นกี่แห่ง และจะเปิดทำการเมื่อใด ให้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา ซึ่งจะต้องระบุเขตอำนาจศาล และกำหนดที่ตั้งศาลในเขตศาลนั้นไว้ด้วย ซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าศาลแรงงานภาคที่จะเปิดทำการในโอกาสต่อไปจะมีเขตตลอดท้องที่หลาย ๆ จังหวัด ที่อยู่ใบบริเวณเดียวกัน

ศาลแรงงานจังหวัด ถ้ารัฐบาลประสงค์จะจัดตั้งศาลแรงงานจังหวัด ก็จะต้องดำเนินการเพื่อตราเป็นพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานจังหวัดขึ้นมาเป็นแต่ละศาลไป ซึ่งจะต้องระบุเขตอำนาจศาลนั้นไว้ด้วย

ศาลแรงงานมีอำนาจพิจารณาพิพากษา หรือมีคำสั่งในเรื่องต่อไปนี้

1. คดีพิพาทเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามสัญญาจ้างแรงงาน หรือตามข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้าง
2. คดีพิพาทเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมาย ว่าด้วยการคุ้มครองแรงงานหรือกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์
3. กรณีที่จะต้องใช้สิทธิทางศาลตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน หรือกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์
4. คดีอุทธรณ์ คำวินิจฉัยของเจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน หรือของคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ หรือรัฐมนตรี ตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์
5. คดีอันเกิดแต่มูลละเมิดระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง สืบเนื่องจากข้อพิพาทแรงงาน หรือเกี่ยวกับการทำงานตามสัญญาจ้างแรงงาน
6. ข้อพิพาทแรงงานที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยขอให้ศาลแรงงานชี้ขาดตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์

คดีตามวรรคหนึ่ง ในกรณีที่กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน หรือกฎหมายว่าด้วย

แรงงานสัมพันธ์บัญญัติ ให้ร้องเรียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือปฏิบัติตามขั้นตอน และวิธีการที่ กำหนดไว้จะดำเนินการในศาลแรงงานได้ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามขั้นตอน และวิธีการที่กฎหมาย ดึงกล่าวบัญญัติไว้แล้ว

3. กฎหมายระหว่างประเทศ

กฎหมายระหว่างประเทศ คือ บรรดาบทกฎหมายต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยจารีตประเพณี หรือโดย การตราหลักกฎหมายทั่วไปขึ้นไว้โดยนานาอารยประเทศ หรือความตกลงระหว่างประเทศ อันมีผลใช้บังคับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

เนื่องจากกฎหมายระหว่างประเทศมีลักษณะที่แตกต่างกับกฎหมายภายในประเทศหลาย ประการ จึงทำให้มีผู้เห็นว่ากฎหมายระหว่างประเทศเป็นเพียงธรรมเนียมระหว่างประเทศเท่านั้น ฝ่ายที่คัดค้านไม่เห็นด้วยว่ากฎหมายระหว่างประเทศเป็นกฎหมายอ้างเหตุผลว่า กฎหมายระหว่าง ประเทศไม่มีสภาพบังคับ (Sanction) ที่เด็ดขาด แม้ในปัจจุบันจะมีศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (International Court of Justice) ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาข้อพิพาทระหว่างประเทศก็จริง แต่ถ้าหากประเทศใดไม่ยอมขึ้นศาล หรือไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษา เพราะแต่ละประเทศถือว่า ตนมีอธิปไตยไม่ได้อยู่ในอาณัติของใคร ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศก็ไม่อาจบังคับหรือลงโทษ ใด ๆ แก่ประเทศนั้น ๆ ได้

ส่วนฝ่ายที่เห็นว่ากฎหมายระหว่างประเทศเป็นกฎหมายนั้นให้เหตุผลว่าที่กล่าวกันว่า กฎหมายระหว่างประเทศไม่มีสภาพบังคับนั้นไม่ถูกต้องนัก เพราะในปัจจุบันมีมาตรการหลาย ๆ อย่างที่ใช้บังคับระหว่างประเทศ เมื่อมีข้อพิพาท หรือมีการละเมิดหลักกฎหมายระหว่างประเทศ เช่น มีการรวมตัวกันระหว่างประเทศต่าง ๆ จึงตั้งองค์การสหประชาชาติ (The United Nations) ขึ้น เพื่อระงับกรณีพิพาทต่าง ๆ โดยสันติวิธี มีการประชุมกันเพื่อหาทางระงับข้อพิพาทมีการ บังคับให้ปฏิบัติตามกฎหมายระหว่างประเทศ เช่น การตัดความสัมพันธ์ทางการทูต ตัดความ สัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้กฎหมายระหว่างประเทศมีลักษณะเป็นกฎหมายมากยิ่งขึ้น

กฎหมายระหว่างประเทศที่มีมาแตกต่างจากกฎหมายทั่ว ๆ ไป ซึ่งพอจะสรุปที่มาของ กฎหมายระหว่างประเทศได้ดังต่อไปนี้

(1) สนธิสัญญา หรือความตกลงระหว่างประเทศ ที่มีผลผูกพันประเทศต่าง ๆ ที่ร่วม ลงนาม หรือทำความตกลงกันไว้ในอันที่จะปฏิบัติตามสนธิสัญญา หรือความตกลงนั้น เช่น กฎบัตร สหประชาชาติ สนธิสัญญาเจนีวา สนธิสัญญากรุงเฮก เป็นต้น

(2) จารีตประเพณีระหว่างประเทศ คือ แนวทางปฏิบัติที่ยึดถือกันตลอดมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างประเทศ หรือระหว่างพลเมือง ของแต่ละประเทศ

(3) หลักกฎหมายทั่วไประหว่างประเทศที่ตราขึ้นและเป็นที่ยอมรับโดยนานาอารยประเทศ หลักกฎหมายทั่วไประหว่างประเทศที่อาจเกิดขึ้นจากคำพิพากษาของศาลไม่ว่าจะเป็นของศาลภายในประเทศหรือศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ หากคำพิพากษานั้นมีเหตุผลประกอบด้วยหลักเกณฑ์ที่น่าเชื่อถือและประเทศต่าง ๆ ถือปฏิบัติตามก็ย่อมทำให้คำพิพากษานั้นเป็นหลักกฎหมายทั่วไประหว่างประเทศ และเป็นที่มาของกฎหมายอย่างหนึ่ง

กฎหมายระหว่างประเทศอาจแยกสาขาได้ 3 สาขา ดังนี้

(1) **กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (Public International Law)** เป็นข้อบังคับกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทั้งในยามสงบ และยามสงคราม แบ่งออกเป็น

(ก) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองภาคสันติ เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับรัฐ เช่น ลักษณะของรัฐ อาณาเขตของรัฐ การแต่งตั้งและอำนาจของผู้แทนแต่ละรัฐไปประจำในต่างประเทศ หลักเกณฑ์การทำสนธิสัญญาต่าง ๆ เป็นต้น

(ข) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองภาคสงครามเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการทำสงคราม เช่น การประกาศสงคราม การทำสงครามทางบก ทางทะเล ทางอากาศ วิธีปฏิบัติยามสงคราม และความเป็นกลาง เป็นต้น

(2) **กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล (Private International Law)** เป็นข้อบังคับกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งเป็นพลเมืองของประเทศที่ต่างกัน ในกรณีที่มีข้อพิพาทเกี่ยวข้องกับต่างประเทศในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องการได้สัญชาติ การแปลงชาติ การสมรส ทรัพย์สิน นิติกรรมสัญญา มรดก เช่น คนไทยทำสัญญาซื้อขายที่ดินซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ กับคนอเมริกันที่ประเทศอังกฤษ จะใช้กฎหมายของประเทศใดบังคับ ซึ่งเป็นเรื่องของกฎหมายขัดกัน (conflict of law) หรือกรณีเด็กซึ่งมีบิดามารดาเป็นคนสัญชาติไทย หากไปเกิดที่ประเทศสหรัฐอเมริกา จะได้สัญชาติใด เป็นต้น

(3) **กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีอาญา (Criminal International Law)** เป็นข้อบังคับที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในทางอาญา เกี่ยวกับเขตอำนาจศาล การรับรู้คำพิพากษาทางอาญาของประเทศอื่น ตลอดจนการส่งตัวผู้ร้ายข้ามแดน ซึ่งเป็นการเอาตัวผู้กระทำความผิดอาญาในประเทศหนึ่งแล้วหลบหนีไปอยู่ในอีกประเทศหนึ่งมาพิจารณาคำพิพากษาลงโทษในประเทศที่ผู้นั้นกระทำความผิด ทั้งนี้เพื่อให้การใช้กฎหมายอาญาปราบปรามผู้กระทำความผิดได้เด็ดขาดและมีประสิทธิภาพ